



STICHTING SPORTFONDSEN PENSIOENFONDS

JAARVERSLAG 2017

1 INHOUD

1	INHOUD	2
2	KENGETALLEN EN KERNCIJFERS.....	3
2.1	MEERJARENOVERZICHT VAN KENGETALLEN EN KERNCIJFERS	3
2.2	TOELICHTING OP DOEL EN FUNCTIE MEERJARENOVERZICHT.....	5
3	VERSLAG VAN HET BESTUUR	6
3.1	PROFIEL.....	6
3.2	ORGANISATIE	10
3.3	VERSLAG VAN DE VISITATIECOMMISSIE	17
3.4	VERSLAG VAN HET VERANTWOORDINGSORGAAN.....	19
3.5	VERSLAG VAN HET BESTUUR	23
3.6	FINANCIËLE PARAGRAAF	31
3.7	BELEGGINGEN	37
3.8	PENSIOEN	44
3.9	ACTUARIAAT.....	48
3.10	RISICO	51
3.11	TOEKOMSTPARAGRAAF	55
4	JAARREKENING	60
4.1	BALANS PER 31 DECEMBER 2017 (NA BESTEMMING VAN HET SALDO VAN BATEN EN LASTEN) 60	
4.2	STAAT VAN BATEN EN LASTEN OVER 2017	62
4.3	BESTEMMING VAN HET SALDO VAN BATEN EN LASTEN.....	63
4.4	KASSTROOMOVERZICHT OVER 2017	64
4.5	TOELICHTING BEHORENDE TOT DE JAARREKENING 2017	65
4.5.1	INLEIDING.....	65
4.5.2	OVEREENSTEMMINGSVERKLARING.....	65
4.5.3	TOELICHTINGEN.....	65
4.5.4	GRONDSLAGEN VOOR DE WAARDERING EN RESULTAATBEPALING.....	66
4.5.5	TOELICHTING OP DE BALANS.....	71
4.5.6	RISICOBEBEER EN DERIVATEN	80
4.5.7	NIET IN BALANS OPGENOMEN VORDERINGEN EN VERPLICHTINGEN	87
4.5.8	VERBONDEN PARTIJEN	88
4.5.9	TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN.....	89
4.5.10	BELASTINGEN.....	94
4.5.11	STATUTAIRE REGELING OMTRENT DE BESTEMMING VAN HET SALDO VAN BATEN EN LASTEN 95	
4.5.12	VERWACHTE WIJZIGINGEN IN HET KOMEND JAAR.....	95
4.5.13	GEBEURTENISSEN NA BALANSDATUM	95
5	OVERIGE GEGEVENS	96
5.1	ACTUARIËLE VERKLARING	96
5.2	CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT	98

2 KENGETALLEN EN KERNCIJFERS

2.1 Meerjarenoverzicht van kengetallen en kerncijfers

	2017	2016	2015	2014	2013
Deelnemers					
Deelnemers	1.772	1.712	1.771	1.821	1.829
Arbeidsongeschikten	56	54	49	55	58
Gewezen deelnemers	3.862	3.749	3.657	3.274	3.108
Pensioengerechtigden	<u>1.103</u>	<u>1.069</u>	<u>1.021</u>	<u>957</u>	<u>886</u>
Totaal aantal deelnemers	6.793	6.584	6.498	6.107	5.881
Ouderdomspensioen	894	856	825	774	721
Nabestaanden- en wezenpensioen	<u>209</u>	<u>213</u>	<u>196</u>	<u>183</u>	<u>165</u>
Totaal pensioengerechtigden	1.103	1.069	1.021	957	886
Pensioenuitvoering * € 1.000					
Feitelijke premie ¹	5.018	4.950	5.154	4.335	4.466
Kostendekkende premie	8.005	7.401	7.669	3.963	4.525
Gedempte premie	4.672	4.931	5.116	-	-
Pensioenuitvoeringskosten ²	680	715	1.021	986	805
Uitvoeringskosten per deelnemer ³	232	252	359	348	325
Ouderdomspensioen	5.200	5.042	4.794	4.486	4.186
Wezenpensioen/afkopen	128	82	55	79	77
Nabestaandenpensioen	<u>886</u>	<u>847</u>	<u>816</u>	<u>662</u>	<u>591</u>
Totaal pensioenuitkeringen	6.214	5.971	5.665	5.227	4.854
Saldo overdracht van rechten	6	30	7	-49	-92
Vermogen en solvabiliteit * € 1.000					
Eigen vermogen	76.220	62.841	47.251	49.487	43.223
Technische voorzieningen	240.258	246.019	227.964	212.542	174.885
waarvan herverzekerd	216.661	228.105	216.214	210.189	174.885
waarvan in eigen beheer	23.597	17.914	11.750	2.353	-
Minimaal vereist eigen vermogen ⁴	8.792	8.941	8.263	224	201
Vereist eigen vermogen ⁴	5.639	5.806	4.637	224	201
Beleidsdekkingsgraad (in %) ⁴	127,6	121,3	118,4	-	-
Pensioenfondsdekkingsgraad (in %)	-	-	-	104,4	105,9
Dekkingsgraad (in %) ⁴	131,7	125,5	120,7	123,3	124,7
Vereiste dekkingsgraad (in %) ⁴	102,3	102,4	102,0	-	-
Reële dekkingsgraad (in %)	103,2	98,3	96,5	-	-

¹ Zie voor een toelichting op de feitelijke, gedempte en kostendekkende premie paragraaf 3.6.

² Vanaf verslagjaar 2016 zijn de kosten gerelateerd aan het vermogensbeheer afgesplitst.

³ Het aantal deelnemers is hierbij de som van de actieve en gepensioneerde deelnemers overeenkomstig de aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. Het bedrag is niet in duizend euro's.

⁴ Volgens definitie nFTK. Dekkingsgraad is het quotiënt van pensioenvermogen en voorziening pensioenverplichtingen.

	2017	2016	2015	2014	2013
Toeslagverlening					
Toeslag actieven/ao-ers (in %) ⁵	1,43	1,05	2,00	0,21	0,00
Toeslag pensioenger./slapers (in %) ⁵	0,24	0,26	2,00	0,16	0,00
Toeslag prépensioen (in %)	0,00	0,00	0,00	0,21	0,00
Beleggingsportefeuille * € 1.000					
<i>Totaal</i>					
Herverzekering techn. voorzieningen	216.661	228.105	216.214	210.189	174.885
Beleggingen voor risico fonds	<u>91.028</u>	<u>71.234</u>	<u>48.490</u>	<u>50.037</u>	<u>42.523</u>
Totaal beleggingen	307.689	299.339	264.704	260.226	217.408
<i>Verzekerd depot</i>					
Aandelen	51.606	51.232	51.443	61.108	61.872
Vastrentende waarde	106.355	115.269	118.567	138.503	114.864
Derivaten / vorderingen	<u>-417</u>	<u>-417</u>	<u>-302</u>	<u>22.314</u>	<u>8.509</u>
Totaal beleggingen	157.544	166.084	169.708	221.925	185.245
<i>Eigen beheer</i>					
Aandelen	48.141	34.896	23.418	-	-
Vastrentende waarde	42.887	36.338	25.072	-	-
Derivaten / vorderingen	<u>-</u>	<u>-</u>	<u>-</u>	<u>-</u>	<u>-</u>
Totaal beleggingen	91.028	71.234	48.490	-	-
Beleggingsopbrengsten * € 1.000					
Overrentedeling verzekerd depot	8.211	7.580	2.154	9.356	12.411
Beleggingsopbrengsten eigen beheer	6.871	3.170	769	-	-
Beleggingsperformance⁶					
Beleggingsrendement ⁷	8,47%	5,56%	1,61%	21,37%	4,36%
Beleggingsrendement afgel. 5 jr. ⁸	8,3%	9,4%	9,9%	11,7%	9,8%
Kosten vermogensbeheer in % van gemiddeld belegd vermogen ⁹	0,44%	0,43%	0,29%	0,26%	0,24%
TV actieven als % van totale TV	33,2%	33,9%	33,5%	34,8%	33,3%

⁵ Per 1 januari 2015 zijn alle pensioenaanspraken en -rechten als voorschot op toekomstige toeslagen verhoogd met 2%. De toeslagen die hierna zijn toegekend, worden verrekend met dit voorschot voor zover het de opbouw tot en met 2014 betreft.

⁶ De portefeuillerendementen zijn vóór aftrek management-, custodian en overige kosten.

⁷ Met ingang van 2015 betreft dit het rendement van de beleggingen eigen beheer. Daarvoor betreft dit de beleggingen binnen het garantiecontract.

⁸ Meetkundig gemiddelde.

⁹ Vanaf verslagjaar 2016 is het deel van de uitvoeringskosten dat gerelateerd is aan het vermogensbeheer toegevoegd aan de kosten van het vermogensbeheer.

2.2 Toelichting op doel en functie meerjarenoverzicht

Het doel van het meerjarenoverzicht is inzicht te geven in de belangrijkste kengetallen en kerncijfers over de afgelopen vijf jaar.

3 VERSLAG VAN HET BESTUUR

3.1 Profiel

Stichting Sportfondsen Pensioenfonds, statutair gevestigd te Amsterdam, is opgericht in 1943. De laatste statutenwijziging was op 7 december 2016. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 810085975. Het fonds is een ondernemingspensioenfonds en is aangesloten bij de Pensioenfederatie.

De missie van het pensioenfonds is om binnen de grenzen van zijn middelen de bij de aangesloten ondernemingen werkzame deelnemers en gewezen deelnemers en hun nabestaanden, te beschermen tegen de financiële gevolgen van ouderdom en overlijden. Met een eigen ondernemingspensioenfonds zijn de invloed en betrokkenheid van werknemer en werkgever het grootst.

Het pensioenfonds streeft ernaar een duurzame en betrouwbare partner te zijn voor deelnemers en werkgever. Hiertoe voert het fonds een solide financieel beleid dat in overeenstemming is met wet- en regelgeving. Het vermogen wordt op een efficiënte en zo goedkoop mogelijke manier beheerd waarbij risico's goed worden gemanaged.

De pensioenregeling en de toeslagverlening zijn minstens gelijkwaardig aan de pensioenregeling en toeslagverlening van de Stichting Pensioenfonds Recreatie.

Deze missie heeft het bestuur vertaald naar de volgende visie:

Bij een duurzaam en betrouwbaar pensioenfonds hoort een solide (financieel) beleid. Belangrijke onderdelen van het beleid zijn het premie- en toeslagbeleid, de medezeggenschap van alle belanghebbenden, de code pensioenfondsen, het beleggingsbeleid en een gedegen risicomanagement- en communicatiebeleid. Het handhaven van een solide (financieel) beleid vergt veel van het bestuur. Zowel in tijd, kennis als kosten. Het voortbestaan van een eigen ondernemingspensioenfonds is dan ook niet vanzelfsprekend.

Het bestuur wil het geld van het pensioenfonds zo beheren, dat alle deelnemers nu en in de toekomst een goed pensioen krijgen. Het pensioenfonds wil de pensioenen indexeren om de koopkracht voor de deelnemers in stand te houden. De premie die door werkgever en werknemer wordt betaald is niet voldoende om de uiteindelijke pensioenen te kunnen financieren. Dit betekent dat het pensioenfonds dit behoud van koopkracht moet verdienen met beleggen. Het pensioenfonds neemt daarom weloverwogen beleggingsrisico's, omdat het van mening is dat het nemen van beleggingsrisico's, gemiddeld genomen, op de lange termijn beloond wordt met een positief rendement. Zo probeert het pensioenfonds een zo optimaal mogelijk resultaat voor haar deelnemers te realiseren. Het lopen van risico's betekent ook dat korting mogelijk is en dat koopkrachtbehoud niet vanzelfsprekend is. De hoogte van het uiteindelijke pensioen kan dus niet gegarandeerd worden.

en strategie:

Het fonds voorziet in het op lange termijn verstrekken van de pensioenen en streeft hierbij naar het waardevast houden van de opgebouwde pensioenen, de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenaanspraken.

Het fonds voert een kostenbewust beleid. Het bestuur toetst en evalueert de uitvoering van de pensioenregeling via een eigen ondernemingspensioenfonds periodiek.

De belangrijkste kenmerken van het beleid zijn:

- ✓ neem alleen risico's die je begrijpt en kunt beheersen;
- ✓ kies voor een uitvoering (administratie, vermogensbeheer en advies) die kostenefficiënt is;
- ✓ handel inzichtelijk, begrijpelijk, uitlegbaar en transparant.

Betrokkenheid van deelnemers is van groot belang voor het behoud van draagvlak en solidariteit. Duidelijke en transparante communicatie, ook over risico's, staan hoog in het vaandel. Het pensioenfonds wil de deelnemers een helder inzicht geven in hun pensioensituatie. Het bestuur draagt zorg voor voortdurende ontwikkeling van de eigen kennis en vaardigheden.

Beleid en verantwoording

Het fonds geeft uitvoering aan het pensioenreglement zoals overeengekomen in de met de aangesloten ondernemingen gesloten uitvoeringsovereenkomst(en). Deze uitvoering bestaat uit het beleggen van het beschikbare vermogen, het doen van uitkeringen en het informeren van belanghebbenden. Hiertoe wordt voor 66 aangesloten ondernemingen en 6.793 deelnemers, gewezen deelnemers/slapers en gepensioneerden einde 2017 EUR 307 miljoen vermogen belegd.

In de uitvoeringsovereenkomst zijn afspraken gemaakt over de beleidsruimte van het bestuur. Het bestuur is eindverantwoordelijk voor de uitvoering en houdt als "goed huisvader" de regie over de werkzaamheden van het fonds.

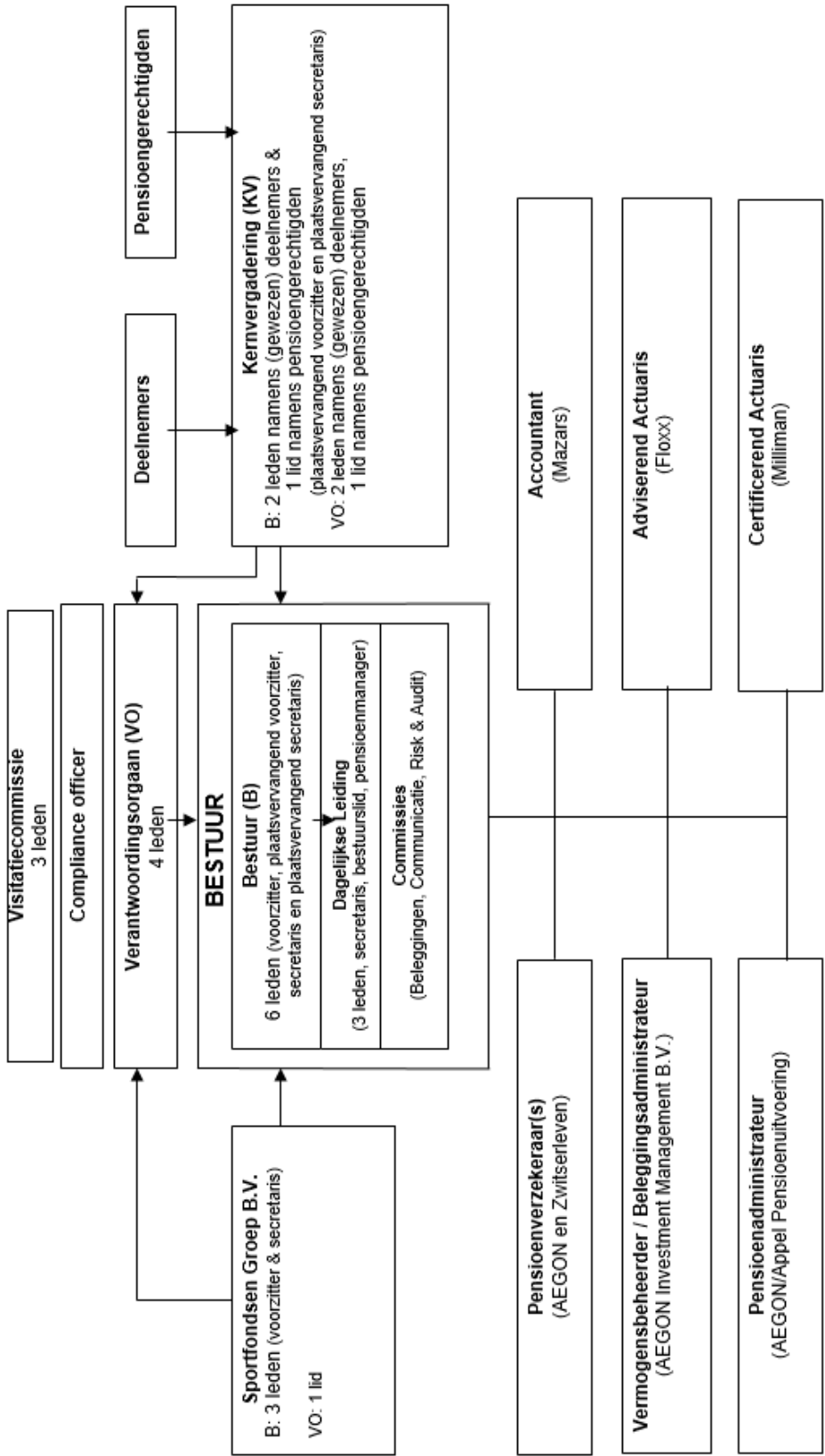
In de Actuariële en Beleidstechnische Nota (ABTN) zijn de opzet van het fonds, de risicoanalyse en wijze van uitvoering gedocumenteerd. Onderdeel van het beleid is een noodprocedure waarin is beschreven hoe het fonds omgaat met de besluitvorming in spoedeisende situaties. Deze noodprocedure is onderdeel van het crisisplan van het fonds dat als bijlage bij de ABTN is opgenomen.

De uitvoeringsovereenkomst(en), het (de) pensioenreglement(en) en de ABTN zijn beschikbaar op de website van het pensioenfonds: www.sportfondsenpensioenfonds.nl.

Uitgangspunt in het handelen van ieder individueel bestuurslid en het bestuur als geheel is dat hij/het handelt in het belang van alle belanghebbenden van het fonds, rekening houdend met de korte- en langetermijneffecten van maatregelen. De overwegingen van het bestuur worden in de notulen van de bestuursvergaderingen vastgelegd. In dit bestuursverslag worden de overwegingen bij belangrijke besluiten in 2017 rondom

toeslagbeleid, benoemingen, keuze van dienstverleners en beleggingsbeleid toegelicht. Het bestuur weegt in zijn besluitvorming de aanbevelingen van het toezichtorgaan mee en gaat een dialoog aan met het verantwoordingsorgaan bij het afleggen van verantwoording.

Organogram Stichting Sportfondsen Pensioenfonds



3.2 Organisatie

Bestuur

De samenstelling van het bestuur in 2017 is als volgt:

Naam	Functie	Vertegenwoordiging	Geb. jaar	Lid sinds	Einde zittingsduur
Dhr. Drs. R.P. van Leeuwen	Voorzitter	Werkgevers	1959	2003	2021
Dhr. E.J. Tromp	Secretaris	Werkgevers	1969	2000	2021
Dhr. S.J. Boer MBA	Bestuurslid	Werkgevers	1964	2012	2021
Mw. E.T.M. Hermesen	Bestuurslid	Werknemers	1954	2016	2019
Dhr. Prof. Dr. J.H.R. van de Poel	Plv. secr.	Pensioen-gerechtigden	1943	2016	2019
Dhr. J.C. van Egmond Msc	Plv. voorz.	Werknemers	1987	2016	2019

De herbenoeming van de heren Van Leeuwen, Tromp en Boer is in 2018 bevestigd door De Nederlandsche Bank.

Het bestuur van het fonds heeft de dagelijkse uitvoering van de werkzaamheden uitbesteed aan een uitvoeringsorganisatie, te weten Appel Pensioenuitvoering B.V. Deze werkzaamheden betreffen de pensioenadministratie.

Het vermogensbeheer is ondergebracht bij Aegon Investment Management B.V., te Den Haag. Het fonds wordt hierbij geadviseerd door Drs. L.C.J.M. Luyten RBA van Mercer (Nederland) B.V. te Amstelveen.

Uitgangspunt is dat het bestuur, conform de eisen van de Pensioenwet, verantwoordelijk is en blijft voor de juiste uitvoering van de uitbestede taken. Het bestuur heeft uitsluitend bevoegdheden conform de statuten en reglementen van het fonds, in overeenstemming met de vastlegging in de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN).

Dagelijkse leiding

De dagelijkse leiding bestaat uit de secretaris, de heer Tromp, een bestuurslid, de heer Boer en de pensioenmanager, de heer Van Til.

Verantwoordingsorgaan (VO)

Het VO vertegenwoordigt alle belanghebbenden van het fonds. Uitgangspunt in het handelen van ieder individueel lid van het VO en het VO als geheel is dat hij/het handelt in het belang van alle belanghebbenden van het fonds, rekening houdend met de korte- en langetermijneffecten van maatregelen.

Het bestuur van het pensioenfonds legt verantwoording af aan het VO over het beleid en de wijze waarop het is uitgevoerd.

Het VO heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur aan de hand van het jaarverslag, de jaarrekening en andere informatie, waaronder de bevindingen van het intern toezicht, over het door het bestuur uitgevoerde beleid, evenals over beleidskeuzes voor de toekomst. Dit oordeel wordt, samen met de reactie van het bestuur daarop, bekend gemaakt en in het jaarverslag opgenomen. Bovendien heeft het VO een uitgebreid adviesrecht.

Het verantwoordingsorgaan is per 31 december 2017 als volgt samengesteld:

Naam	Functie	Vertegenwoordiging	Geb. jaar	Lid sinds	Einde zittingsduur
Dhr. Mr. A.W.A. Joosen	Voorzitter	Werkgevers	1941	2011	2021
Dhr. R.J. Stoop	Secretaris	Werknemers	1973	2011	2021
Mw. S. van Tintelen	Lid	Werknemers	1992	2016	2019
Dhr. P.J. Reedijk	Lid	Pensioengerechtigden	1951	2017	2021

De heren Joosen en Stoop zijn per 24 november 2017 herbenoemd door respectievelijk de werkgever en de kernvergadering. Bij deze gelegenheid is tevens de heer Reedijk benoemd tot lid namens de pensioengerechtigden.

Intern toezicht

Het interne toezicht wordt uitgevoerd door de visitatiecommissie. Dit intern toezichtorgaan heeft als taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. Het orgaan onderhoudt een actieve dialoog met het bestuur. Het is belast met het toezien op een adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. Het toezichtorgaan rapporteert zijn bevindingen aan het bestuur, het verantwoordingsorgaan en de werkgever. Het interne toezicht betreft in zijn toezicht de naleving door het fonds van de normen in de Code Pensioenfondsen.

Het orgaan doet verslag van zijn bevindingen in de Overige gegevens van het jaarverslag.

Deze visitatiecommissie bestaat uit drie onafhankelijke leden, te weten:

Naam	Functie	Geb. jaar	Lid sinds	Einde zittingsduur
Dhr. E.E. van de Lustgraaf	Voorzitter	1950	2017	2020
Dhr. B. Kiffen	Lid	1949	2015	2018
Mw. P. de Bruijn	Lid	1960	2017	2020

Diversiteit bestuur en overige gremia

Het bestuur bestaat per 31 december 2017 uit vijf mannen en een vrouw en het verantwoordingsorgaan uit drie mannen en een vrouw. Het bestuur blijft ernaar streven om binnen de organen van het fonds een zo goed mogelijke afspiegeling van het deelnemersbestand te bewerkstelligen. Het bestuur zet zich in om in alle organen van het fonds zowel leden van onder als boven de leeftijd van 40 jaar te benoemen en ook minstens een vrouw. Ook van de visitatiecommissie wordt dit gevraagd.

Zowel in het bestuur als in het verantwoordingsorgaan is een vrouw opgenomen en een lid onder de leeftijd van 40 jaar. In de visitatiecommissie is wel een vrouw opgenomen, maar zijn alle leden boven de 40.

Uitvoering, uitbesteding en kosten

Het bestuur heeft tot en met 2014 de pensioenadministratie, de beleggingsadministratie en de belegging van het vermogen van het pensioenfonds uitbesteed aan Aegon Levensverzekering N.V. die tevens als verzekeraar optrad. De condities van de uitbesteding zijn vastgelegd in de met de verzekeraar gesloten verzekeringsovereenkomst met inbegrip van de bijbehorende Service Level Agreement.

Nadat het in de toenmalige economische omstandigheden niet mogelijk gebleken was om het garantiecontract met Aegon te verlengen of bij een andere verzekeraar een vergelijkbaar contract af te sluiten, heeft het bestuur van het pensioenfonds, na alle mogelijkheden overwogen te hebben, besloten om vanaf 1 januari 2015 over te gaan op eigen beheer. De tot en met 2014 opgebouwde aanspraken blijven achter in het garantiecontract van Aegon. Voor het overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico is een stop-loss contract met Zwitserleven afgesloten.

De pensioenadministratie is nu ondergebracht bij Appel Pensioenuitvoering en het vermogensbeheerder bij Aegon Investment Management. De condities van deze uitbestedingen zijn vastgelegd in een overeenkomst met inbegrip van de bijbehorende Service Level Agreements.

Het bestuur houdt nauwgezet toezicht op de uitbestede werkzaamheden. In het verlengde hiervan is het bestuur verantwoordelijk voor het uitvoeren van controlemaatregelen gericht op de juiste en volledige registratie van de gegevens van het pensioenfonds.

De betreffende controlemaatregelen zijn gericht op de volgende controlegebieden:

- ✓ integriteit en deskundigheid van het bestuur;
- ✓ administratie;
- ✓ juistheid van de door de werkgevers aangeleverde gegevens;
- ✓ vermogensbeheer.

Interne beheersingsorganisatie

Het bestuur is verantwoordelijk voor het uitvoeren van controlemaatregelen gericht op het adequaat beheersen van alle voorkomende bedrijfsprocessen, met inbegrip van een juiste en volledige registratie en verslaglegging van de gegevens van het pensioenfonds. Als uitvloeisel van die verantwoordelijkheid wordt gestuurd op het zoveel mogelijk beperken van risico's die samenhangen met uitbestede processen.

Het bestuur vergadert in beginsel ten minste vier keer per jaar om alle voorkomende aangelegenheden te bespreken en om te bezien of de voortgang van de processen naar behoren verloopt.

Voor wat betreft de controle op integriteit heeft het pensioenfonds een gedragscode opgesteld. Aangaande de toetsing op de in het bestuur aanwezige deskundigheid, hanteert het bestuur een geschiktheidsplan. De gedragscode en het geschiktheidsplan worden ten minste één maal per jaar aan de orde gesteld bij een bestuursvergadering.

De pensioenadministratie, de beleggingsadministratie en het vermogensbeheer zijn volledig uitbesteed. Het secretariaat wordt gevoerd door de dagelijkse leiding. Het pensioenfonds heeft geen personeel in dienst, maar maakt voor wat betreft de te verrichten werkzaamheden gebruik van ingeleende krachten van Sportfondsen Nederland B.V. Voor alle uitbestedingen zijn contracten afgesloten.

In het verslagjaar is voor het eerst samengewerkt met Milliman als certificerend actuaaris.

Kernvergadering

Het fonds kent een kernvergadering. Deze vergadering komt in ieder geval eenmaal per jaar bijeen. De rechten en plichten, die zijn vastgelegd in de statuten, omvatten onder meer de benoeming van leden van het bestuur en het verantwoordingsorgaan, en het goedkeuren van wijzigingen in statuten en reglementen.

Beleggingscommissie

Het bestuur heeft in 2015 een beleggingscommissie benoemd die het bestuur adviseert ten aanzien van de beleggingen. De beleggingscommissie heeft onder meer tot taak het definiëren van de meest ideale beleggingsstructuur voor het fonds, de selectie van de vermogensbeheerder(s), de monitoring van het vermogensbeheer, alsmede de monitoring van de risico's die met de beleggingen samenhangen. De taken van de beleggingscommissie worden omschreven in de ABTN.

De commissie is per 31 december 2017 als volgt samengesteld:

Naam	Functie	Geb. jaar	Lid sinds	Einde zittings-duur
Dhr. Prof. Dr. J.H.R. van de Poel	Voorzitter	1943	2015	2019
Dhr. E.J. Tromp	Lid	1969	2015	2021
Dhr. J.C. van Egmond Msc	Lid	1987	2015	2019
Mw. Drs. L.C.J.M. Luyten RBA	Externe deskundige	1966	2015	

Risk Management Commissie

Het bestuur heeft in 2015 een Risk & Auditcommissie ingesteld die zich met name bezighoudt met de werking van de interne risicobeheersings- en controlesystemen met betrekking tot de niet-financiële risico's, het toezicht op de naleving van de relevante wet- en regelgeving en het toezicht op de werking van de integriteitscode. De naam van deze commissie is in 2017 gewijzigd in Risk Management Commissie, omdat deze naam beter overeenstemt met de werkzaamheden van de commissie.

De commissie is per 31 december 2017 als volgt samengesteld:

Naam	Functie	Geb. jaar	Lid sinds	Einde zittings-duur
Dhr. E.J. Tromp	Voorzitter	1969	2015	2021
Dhr. S.J. Boer MBA	Lid	1964	2015	2021
Mw. E.T.M. Hermesen	Lid	1954	2015	2019

Communicatiecommissie

De communicatiecommissie heeft als taak om het bestuur te adviseren over voorstellen voor de communicatie aan deelnemers. Dit betreft onder meer de 'vertaling' van het pensioenreglement in de website met pensioen 1-2-3, de voorlichtingsfilmpjes, het Uniform Pensioenoverzicht (UPO) en de nieuwsbrieven.

De commissie is per 31 december 2017 als volgt samengesteld:

Naam	Functie	Geb. jaar	Lid sinds	Einde zittings-duur
Dhr. S.J. Boer MBA	Voorzitter	1964	2012	2021
Mw. E.T.M. Hermesen	Lid	1954	2016	2019
Dhr. R.E.J. Visser	Adviseur	1975	2012	
Dhr. G. van der Schoor	Extern adviseur	1959	2015	

Compliance officer

De compliance officer van het fonds is mevrouw mr. M.F. Passier. De voornaamste taken van de compliance officer omvatten:

- ✓ onafhankelijk toezicht op de naleving van de gedragscode.
- ✓ onafhankelijk toezicht op de naleving van wettelijke regelingen.

De taken leiden onder meer tot het toetsen van de naleving van wet- en regelgeving met betrekking tot onder andere koersgevoelige informatie en privé-effectentransacties door het bestuur en de medewerkers van het pensioenfonds.

De compliance officer bewaakt dat het fonds voldoet aan de voor het fonds van toepassing zijnde actuele wet- en regelgeving op het gebied van compliance.

Door de compliance-officer is op 25 mei 2018 rapport uitgebracht over het boekjaar 2017.

Korte samenvatting van het rapport

Meldingen

Er zijn geen incidenten gemeld in 2017. Eind 2017 stonden er geen compliance-incidenten uit.

Algemene Verordening Gegevensbescherming

Het fonds heeft tijdig de nodige voorbereidingen getroffen. Onderzoek naar het AVG-compliant handelen door het fonds per inwerkingtredingsdatum van de Europese privacy verordening zal deel uit maken van mijn werkzaamheden 2018.

Implementatie IORP II- Richtlijn

Aanbeveling: Ik beveel het fonds aan om alles in het werk te stellen om tijdig invulling te geven aan de vereisten in deze nieuwe wet.

Gedragscode

Door alle leden van het bestuur is de Verklaring gedragscode over het boekjaar 2017 ondertekend en ontvangen.

Dispensatie

Tussen de stichting en SPR is regelmatig overleg gevoerd over de dispensatie van bij de stichting aangesloten zwembaden. SPR is bereid voor nieuwe accommodaties dispensatie te verlenen.

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft kennis genomen van het verslag van de compliance officer en dankt de compliance officer voor haar rapport.

Externe ondersteuning

Het fonds wordt bijgestaan door de volgende externe deskundigen:

Functie	Externe partij
Accountant	J.C. van Oldenbeek MSc RA van Mazars Paardekooper Hoffman Accountants N.V. te Amsterdam
Administrateur	Appel Pensioenuitvoering B.V. te Almere
Adviserend actuaris	Drs. J. Hilbrands AAG van FLOXX Solutions and Valuations B.V te Amsterdam
Adviseur integraal risico management	Drs. P.J. van Schijndel AAG van FLOXX Solutions and Valuations B.V. te Amsterdam Drs. L.C.J.M. Luyten RBA van Mercer (Nederland) B.V. te Amstelveen
Beleggingsdeskundige	Sportfondsen Nederland B.V. te Amsterdam
Bestuursondersteuning	
Certificerend actuaris	Ir. P.M. Wouda AAG van Milliman Pensioenen v.o.f. te Amsterdam
Vermogensbeheerder	Aegon Investment Management B.V., te Den Haag
Custodian	Kas Bank N.V.

3.3 Verslag van de visitatiecommissie

Het pensioenfonds heeft een bijzonder karakter. Het is een ondernemingspensioenfonds van de Sportfondsen Groep B.V. (SFG). Hierbij zijn op dit moment 66 ondernemingen vrijwillig aangesloten. Het pensioenfonds voor de recreatie t.w. SPR (stichting pensioenfonds voor de recreatie) heeft de aangesloten ondernemingen vrijstelling verleend van de verplichting tot premiebetaling aan en deelneming in SPR voor alle huidige en toekomstige werknemers, werkzaam bij de aangesloten ondernemingen. Dit betekent dat de pensioenregeling van dit pensioenfonds minimaal gelijkwaardig moet zijn aan de pensioenregeling van SPR.

Het paritair bestuur bestaat uit zes leden. Het pensioenfonds kent een kernvergadering die bestaat uit vertegenwoordigers namens de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. De bevoegdheden van de kernvergadering zijn geregeld in de statuten van het pensioenfonds en het reglement van de kernvergadering. Minimaal eenmaal per jaar legt het bestuur verantwoording af aan de kernvergadering. In deze kernvergaderingen wordt het beleid van het pensioenfonds uiteengezet, maar worden ook belangrijke beslissingen van het pensioenfonds voorgelegd en wordt daarvoor instemming gevraagd. Drie leden van het bestuur worden voorgedragen en ontslagen door SFG. De andere drie leden worden gekozen door de kernvergadering; twee daarvan door de aanwezige (gewezen) deelnemers en een bestuurslid wordt gekozen door de aanwezige pensioengerechtigden. De voorzitter en secretaris van het pensioenfonds worden aangewezen door SFG.

Het pensioenfonds wordt over het algemeen goed gerund door een betrokken en deskundig bestuur ondersteund door een actieve pensioenfondsmanager. Hoewel het pensioenfonds stabiel is en een relatief goede dekkingsgraad kent blijft het onder meer vanwege schaalgrootte en de kosten per deelnemer kwetsbaar voor toekomstige ontwikkelingen (o.m. toenemende wet- en regelgeving, stelselhervorming, e.d.).

De belangrijkste aanbevelingen zijn de volgende:

1. De vastlegging van de vergaderingen moet uitgebreider met overwegingen en argumentatie waardoor evenwichtige belangenbehartiging goed te volgen is.
2. Werk de klachtenregeling verder uit.
3. Blijf alert op de centrale positie die de werkgever(-svertegenwoordiging) in neemt in het beleid van het fonds.
4. Maak specifieke profielschetsen per bestuursvacature en zorg voor een heldere procedure bij benoeming en herbenoeming.
5. Organiseer op verschillende niveaus in het fonds voldoende countervailing power.
6. Onderzoek de evenwichtige belangenafweging bij het indexatiebeleid, mede gezien de regelgeving op dit punt en communiceer dit eenduidig met de deelnemers.
7. Bezie of de publicatie van alle verplichte documenten in het kader Pensioen123 op de website volledig is.
8. Evalueer op regelmatige basis de uitbestedingsproviders op de getoonde kwaliteit van uitvoering van dienstverlening, daarmee gemoeide kosten, de verwachte continuïteit, het nakomen van afspraken, etc. Betrek daarbij onder meer de scope

van de ISAE-verklaringen, de onder uitbestedingen, de IT-risico's en nieuwe wetgeving met betrekking tot gegevensbescherming. Ga pro-actief te werk als de performance achter blijft.

9. Leg in het uitbestedingsbeleid vast aan welke specifieke eisen bepaalde uitbestedingspartijen zouden moeten voldoen en leg ook in het uitbestedingsdocument vast hoe in voorkomende gevallen het selectieproces van nieuwe uitbestedingsproviders zal worden georganiseerd.
10. Bezie het contract met Appel pensioenbeheer qua aansprakelijkheid. Vergroot deze, in ieder geval nadat de aansluitingsproblemen met de vroegere Aegon-administratie zijn opgelost.
11. Overweeg het aanleggen van een contractenregister.
12. Voer de ambitieuze IRM-agenda voor 2018 voortvarend uit en organiseer daarvoor de nodige tijd, capaciteit en interne en externe expertise.
13. Wees met betrekking tot de nieuwe eisen van de toezichthouder voorbereid op het voorzien in uitgewerkte IT-risico analyses ook waar het de eindverantwoordelijkheid van het bestuur betreft ten aanzien van de uitbestedingsproviders.

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft kennis genomen van het verslag van de visitatiecommissie en dankt de leden van de commissie voor bovenstaand oordeel. Het bestuur herkent zich grotendeels in de aanbevelingen die worden gedaan. In de loop van 2018 zal het bestuur alle aanbevelingen bespreken: het bestuur zal de aanbevelingen van de visitatiecommissie dan overnemen dan wel aan de visitatiecommissie toelichten waarom deze niet worden overgenomen.

3.4 Verslag van het verantwoordingsorgaan

Organisatie Verantwoordingsorgaan (VO)

Het Verantwoordingsorgaan van de Stichting Sportfondsen Pensioenfonds (SSP) bestaat uit vier leden. De huidige samenstelling is opgenomen in hoofdstuk 3.2 van het jaarverslag van SSP. Piet Reedijk is in de kernvergadering van 25 november 2017 benoemd. Hij is de opvolger van Lenard van Diggelen die vanaf 2011 tot het einde van 2017 namens de gepensioneerden aan de werkzaamheden van het VO heeft deelgenomen.

Hoofdtaken Verantwoordingsorgaan

Het VO heeft de bevoegdheid:

- ✓ een oordeel uit te spreken over het handelen van het bestuur ten aanzien van het gevoerde beleid en over de beleidskeuzes die zijn gemaakt over de toekomst. Het beleid van de Stichting Sportfondsen Pensioenfonds (SSP) is afhankelijk van de dispensatie die gegeven is door het bedrijfstakpensioenfonds, Stichting Pensioenfonds Recreatie.
- ✓ het bestuur gevraagd en ongevraagd te adviseren over onder meer wijzigingen van beloningsbeleid, vorm en inrichting van het Intern Toezicht (Visitatiecommissie), klachten- en geschillenprocedure, communicatie- en voorlichtingsbeleid, de samenstelling van de feitelijke premie en de uitvoeringsovereenkomst. Daarnaast heeft het VO een specifieke adviestaak ten aanzien van de continuering van het fonds.

Activiteiten

Het VO heeft een jaarplanning voor 2017 opgesteld waarin onder meer de doelstellingen en de werkwijze van het VO alsmede de educatie van zijn leden zijn toegelicht.

Het VO heeft in 2017 zeven maal voltallig vergaderd. De eerste bijeenkomst had betrekking op de informatie-uitwisseling met de visitatiecommissie. De tweede betrof de voorbereiding van de jaarlijkse bespreking met het bestuur, de zogeheten verantwoordingsvergadering. Deze vond op 9 juni plaats waarbij naast de leden van het VO een delegatie van het algemeen en het dagelijks bestuur en de pensioenmanager aanwezig waren. Het VO besprak en bediscussieerde met hen de gang en de stand van zaken aan de hand van het concept jaarverslag en de concept jaarrekening 2016 alsmede de notulen van de bestuursvergaderingen. Ook de bijbehorende documenten betreffende het verslagjaar kwamen aan de orde zoals het rapport van de visitatiecommissie, het concept accountantsverslag en de compliance rapportage.

Het VO nam tweemaal deel aan een vergadering van het bestuur, op 15 juni en op 24 november. Ten slotte volgde het VO een tweetal educatiesessies. De eerste betrof de basiskennis beleggen en de tweede ging over communicatie.

De secretaris van het VO had maandelijks overleg met de pensioenmanager over de relevante, actuele ontwikkelingen van het fonds. De secretaris heeft daarvan schriftelijk verslag uitgebracht aan de overige leden van het VO.

Opleiding

De leden van het VO hebben ook in 2017 gewerkt aan hun pensioen kennis. Zo hebben diverse leden deelgenomen aan enkele bijeenkomsten van DNB en de Pensioenfederatie en werden cursussen gevolgd bij Loyens & Loeff en SPO. Ook dit jaar is het nieuwe lid begonnen aan de introductiecursus verantwoordingsorgaan.

In het geschiktheidsplan heeft het bestuur opgenomen dat het VO als collectief moet voldoen aan geschiktheidsniveau A. Dat is het basisniveau dat DNB stelt aan bestuursleden van een pensioenfonds.

Adviezen

Het VO heeft in het verslagjaar vier adviezen uitgebracht na een aanvraag daartoe door het bestuur van SSP. In twee gevallen betrof dit het wettelijk verplichte intern toezicht. Het intern toezicht van SSP wordt getoetst door een visitatiecommissie van 3 deskundigen die in het bijzonder let op het bestuurlijk proces.

Het VO adviseerde in zijn eerste advies van 10 januari 2017 door te gaan met de visitatiecommissie van Basis en Beleid en adviseerde ten aanzien van de samenstelling van deze commissie. Nadat Basis en Beleid besloten had haar dienstverlening met betrekking tot visitaties te beëindigen, heeft het VO na een aanvraag van het bestuur op 1 november 2017 geadviseerd welke dienstverlener zijn voorkeur had. In beide gevallen heeft het bestuur conform de adviezen van het VO besloten.

Op 19 juli 2017 werd na de aanvraag van het bestuur daartoe door het VO advies uitgebracht over de nieuwe uitvoeringsovereenkomst tussen Sportfondsen Nederland B.V. (SN) en SSP. Er waren diverse redenen om die te wijzigen zoals de beëindiging van de verzekeringsovereenkomst door Aegon. Bovendien hoefde SN niet meer met elke aangesloten onderneming apart een uitvoeringsovereenkomst te sluiten, maar kan SN alle ondernemingen vertegenwoordigen. Het verantwoordingsorgaan heeft de toen al ondertekende uitvoeringsovereenkomst alsnog beoordeeld en is tot de conclusie gekomen dat de door SN en SSP gesloten overeenkomst van 23 maart 2016 juist is opgesteld.

Ten slotte heeft het VO advies uitgebracht over het Bestuursreglement dat onderdeel is van het Huishoudelijk Reglement. Het VO was positief over de verbeteringen in de wijze van werken die daarin door het bestuur zijn aangebracht.

Aanbevelingen

Het bestuur ontvangt vele aanbevelingen door het jaar heen van de zijde van onder meer de Visitatiecommissie, de accountant, de actuaris en het VO. Met instemming heeft het VO kennis genomen van de concrete manier waarop het bestuur in zijn vergadering van 21 september 2017 punt voor punt liet zien of en hoe de aanbevelingen worden opgevolgd.

Diverse onderwerpen zullen elk jaar opnieuw aan de orde komen, zodat de stand van zaken beoordeeld kan worden.

Het VO heeft vastgesteld dat het bestuur de aanbevelingen die het ontvangt op een bevredigende manier ter harte neemt.

In de verantwoordingsvergadering kwam aan de orde dat SSP over betrekkelijk weinig e-mailadressen beschikt van de gepensioneerden. In het kader van de communicatie heeft het VO het bestuur aanbevolen nogmaals een inspanning te doen meer e-mailadressen van de genoemde groep deelnemers te ontvangen.

Tevens is aandacht besteed aan de nieuwe privacywetgeving. SSP heeft in dat kader maatregelen genomen. Het VO heeft aanbevolen na te gaan of het fonds geheel aan de eisen van deze wetgeving voldoet.

Algemeen oordeel 2017

Het bestuur heeft op 11 juni 2018 verantwoording afgelegd aan het VO over het gevoerde beleid en zijn beleidskeuzes.

Het verantwoordingsorgaan beoordeelt:

- ✓ Het handelen van het bestuur in het verslagjaar;
- ✓ Het door het bestuur gevoerde beleid in het verslagjaar;
- ✓ De beleidskeuzes voor de toekomst.

In dit overleg met het bestuur zijn deze onderwerpen aan de orde geweest aan de hand van de vragenlijst van het VO en de daaruit voortvloeiende discussie en toelichting.

Daaruit heeft het VO geconcludeerd dat de belangenbehartiging van het bestuur evenwichtig had plaatsgevonden. Het VO denkt zo ook over de beleidskeuzes van het bestuur voor de toekomst.

De samenwerking met het bestuur en de pensioenmanager is in 2017 harmonisch verlopen. De benodigde of gewenste informatie is voor het VO beschikbaar. Het VO hecht aan het periodiek overleg van de secretaris van het VO met de pensioenmanager en de tussentijdse informatie die daarvan het gevolg is. Dat geldt ook voor de gezamenlijke vergaderingen van het VO met het bestuur. Het VO heeft zijn taken goed kunnen uitoefenen.

Het VO acht het op grond van de ter beschikking gestelde informatie en de nadere toelichting door het bestuur niet nodig gebruik te maken van zijn recht om te overleggen met de actuaris en de compliance officer.

Op grond van onze bevindingen geven wij een positief oordeel bij de jaarrekening over het boekjaar 2017 over het handelen van het bestuur van de Stichting Sportfondsen Pensioenfonds, in het bijzonder ten aanzien van het gevoerde beleid en zijn beleidskeuzes voor de toekomst. Wij spreken onze waardering uit voor het vele werk dat het bestuur in 2017 heeft verricht.

Toekomst

SSP had de pensioenen tot eind 2014 herverzekerd. Aan het eind van dat jaar werd duidelijk dat een verlenging van de herverzekeringsovereenkomst te kostbaar zou zijn. Het bestuur heeft toen besloten in ieder geval tot en met 2019 de toekomstige pensioenen voor eigen risico te gaan beheren. Daardoor bestaat het fonds sinds 1 januari 2015 uit een verzekerd deel en een deel in eigen beheer. In de toekomstparagraaf van zijn jaarverslag heeft het bestuur de risico's voor het fonds en de opties voor de toekomst van

het fonds geïnventariseerd. Hiermee geeft het bestuur - met instemming van het VO - er
blijk van de discussie over de toekomst van het fonds niet uit de weg te gaan.

Amsterdam, 14 juni 2018

Mr. A.W.A. Joosen
Voorzitter

R.J. Stoop AA
Secretaris

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft kennis genomen van het verslag van het verantwoordingsorgaan en
dankt de leden van het orgaan voor bovenstaand positief oordeel.

3.5 Verslag van het bestuur

Bestuursmodel

In 2013 is de Wet versterking bestuur pensioenfondsen aangenomen door de wetgever. De wet is per 1 juli 2014 volledig in werking getreden. De wet biedt keuze uit een aantal bestuursmodellen. Deze modellen zijn erop gericht om de evenwichtige belangenafweging in de besturing van een pensioenfonds te versterken en de rolverdeling tussen de verschillende organen in de structuur van het pensioenfonds te optimaliseren.

Het bestuur van het fonds heeft de voor- en nadelen van de verschillende bestuursmodellen geëvalueerd. Dit heeft ertoe geleid dat het bestuur heeft besloten om met ingang van 2014 de besturing van het fonds in te richten op basis van het paritaire model. Dit houdt in dat het bestuur evenveel leden kent namens de werkgever als leden namens de werknemers en pensioengerechtigden.

Bij de keuze voor het paritaire model heeft het bestuur overwogen dat de organisatiestructuur eenvoudig en duidelijk moet blijven, kostenverhogingen niet wenselijk zijn en dat de stakeholders nauw betrokken moeten blijven bij het pensioenfonds.

De procedures rondom benoeming, ontslag en schorsing van bestuursleden of leden van het verantwoordingsorgaan zijn vastgelegd in de statuten en de reglementen van het betreffende orgaan.

In het boekjaar 2017 hebben geen wijzigingen plaatsgevonden in het bestuursmodel.

Code Pensioenfondsen

De Code Pensioenfondsen (hierna: de Code) heeft tot doel het functioneren van pensioenfondsen te verbeteren en inzichtelijker te maken. Hiertoe zijn door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid 83 normen voor 'goed pensioenfondsbestuur' geformuleerd. De Code is gebaseerd op het 'pas toe of leg uit'-beginsel. Bepalend voor de werking van de Code is hoe de pensioenfondsen met de intenties van de Code omgaan – niet de mate waarin ze die naar de letter naleven. Dat betekent dus dat er ruimte is om af te wijken van de normen, mits dit weloverwogen gebeurt.

Het bestuur van het fonds heeft in 2017 opnieuw de naleving van de normen van de Code geïnterpreteerd. Het pensioenfonds past de normen van de Code vrijwel volledig toe. Voor zover het pensioenfonds afwijkt van de normen van de Code wordt dit hierna per norm toegelicht.

Hieronder is per norm waaraan niet voldaan wordt een toelichting opgenomen:

Nr.	Beknopte omschrijving	Reden van niet-naleving
48	Kweekvijver	Op dit moment is een persoon bij de bestuursvergaderingen aanwezig als toehoorder. Het bestuur streeft ernaar om dit aantal te verhogen.
49	Individuele profielschets	Op dit moment beschikt het bestuur nog alleen over een algemene profielschets. In geval van een vacature zal het bestuur op basis van het algemene profiel voor individuele bestuursleden aangeven welke specifieke wensen en behoefte het bestuur heeft ten aanzien van kennis, competenties en professioneel gedrag rekening houdend met de aanwezige deskundigheid binnen het bestuur en de aanwezige lacunes in de geschiktheid van het bestuur.
60	De zittingsduur van een bestuurslid is maximaal vier jaar. Een bestuurslid kan maximaal twee keer worden herbenoemd.	De heren Van Leeuwen en Tromp zijn langer dan 12 jaar actief in een bestuursfunctie. In dit kader interpreteert het bestuur de code zodanig dat de zittingsduur van bestuursleden vanaf de invoering van de code in 2014 moet worden bepaald.

Deskundigheidsbevordering en bestuurlijke effectiviteit

Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Het bestuur toetst de geschiktheid van de bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap. Hiertoe is een algemene profielschets voor een bestuurder opgesteld. In geval van een vacature zal het bestuur op basis van het algemene profiel voor individuele bestuursleden aangeven welke specifieke wensen en behoefte het bestuur heeft ten aanzien van kennis, competenties en professioneel gedrag rekening houdend met de aanwezige deskundigheid binnen het bestuur en de aanwezige lacunes in de geschiktheid van het bestuur. Het programma voor permanente educatie van bestuursleden waarborgt dat de geschiktheid van bestuursleden op peil blijft en waar nodig wordt verbreed of ontwikkeld.

De geschiktheid van het bestuur, het verantwoordingsorgaan en de pensioenmanager is getoetst via een on-line kennisreflector van Mens & Kennis. De uitkomsten hiervan zijn vastgelegd in het geschiktheidsplan, dat in het voorjaar van 2017 is gefinaliseerd. Tijdens de bestuursvergadering van juni 2018 zal het geschiktheidsplan opnieuw worden gefinaliseerd. Op basis van deze uitkomsten wordt bepaald welke acties moeten worden ondernomen om de vereiste deskundigheid te halen respectievelijk te behouden. Het niveau van de toetsing ligt vast in de eindtermen. De deskundigheidseisen zijn ook van toepassing op de leden van het VO en het toezichtorgaan.

In 2017 is besloten dat ieder bestuurslid periodiek individueel geëvalueerd wordt door de voorzitter. Daarnaast heeft het bestuur in 2017 een zelfevaluatie doorgevoerd onder begeleiding van een externe deskundige. De actiepunten die hier uit voortkwamen, een cursus communicatie voor een bestuurslid, het betrekken van een jurist bij de organen

van het fonds zijn opgevolgd. Het opnemen van evenwichtige belangenafweging in de voorleggers voor bestuursbesluiten is een aandachtspunt.

Naleving wet- en regelgeving en communicatie met de toezichthouder

De gedragscode voor het fonds is in 2017 door alle bestuursleden en medebeleidsbepalers getekend. De gedragscode is beschikbaar via de website van het fonds.

De ontwikkelingen in wet- en regelgeving worden door het bestuur nauwgezet gevolgd. Voor het fonds relevante wijzigingen worden geanalyseerd en de opvolging wordt besproken in de bestuursvergaderingen. In het bestuursverslag in dit jaarverslag worden de belangrijkste ontwikkelingen toegelicht.

Het bestuur is niet bekend met overtredingen van wet- en regelgeving door het fonds.

Per 1 januari 2014 is voor pensioenfondsen in Nederland de Code Pensioenfondsen ('de Code') van kracht. Het pensioenfonds voldoet aan de vereisten uit de Code met uitzondering van de bovengenoemde bepalingen.

Aan het pensioenfonds zijn in het afgelopen jaar geen dwangsommen en boetes opgelegd.

Het fonds heeft tijdig aan zijn verplichtingen tot informatieverstrekking aan DNB voldaan. Gedurende het jaar heeft het fonds van de toezichthouders enkele brieven van algemene aard ontvangen. Daarnaast is met DNB correspondentie gevoerd over de toetsing en benoeming van bestuurders.

In 2018 is het fonds door DNB geselecteerd voor een on-site onderzoek naar de pensioenuitvoering. Bij het opmaken van het jaarverslag was de definitieve eindrapportage van dit onderzoek nog niet beschikbaar.

De negatieve hypothesen waren als volgt:

1. Er is geen adequate vastlegging van de uitbestedingsafspraken tussen SSP en Appel in het kader van de pensioenadministratie (uitbestedingsafspraken).
2. De betrouwbaarheid van de pensioenadministratie is onvoldoende gewaarborgd (betrouwbaarheid).
3. De aanpasbaarheid van de pensioenadministratie is onvoldoende gewaarborgd (aanpasbaarheid).
4. De beschikbaarheid van de pensioenadministratie is onvoldoende gewaarborgd (beschikbaarheid).

Uit de voorlopige rapportage van DNB blijkt dat de eerste hypothese is aangenomen en de overige drie zijn verworpen. Nadat de definitieve rapportage beschikbaar is zal het bestuur een plan van aanpak opstellen om de aanbevelingen op te volgen.

Klachten, geschillen en onregelmatigheden

Klachten en geschillen kunnen door belanghebbenden worden gemeld via de pensioenmanager of de compliance officer. De klachten- en geschillenregeling is beschikbaar op de website van het fonds.

In 2017 heeft het fonds geen klachten ontvangen.

Onregelmatigheden die binnen het fonds, zijn organen of bij de partijen aan wie taken zijn uitbesteed worden gesignaleerd kunnen worden gerapporteerd bij de compliance officer op grond van de klokkenluidersregeling van het fonds. De klokkenluidersregeling is beschikbaar op de website van het fonds. Ook bij de uitvoerder en de vermogensbeheerder zijn klokkenluidersregelingen geïmplementeerd.

In 2017 zijn geen onregelmatigheden gerapporteerd.

Risicohouding

Inleiding

De risicohouding van het fonds is de mate waarin het pensioenfonds, na overleg met de sociale partners in de kernvergadering en na overleg met de organen van het fonds, bereid is beleggingsrisico's te lopen om de doelstellingen van het fonds te realiseren en de mate waarin het fonds beleggingsrisico's kan lopen gegeven de kenmerken van het fonds.

Kwalitatieve beschrijving van de risicohouding

Het fonds voert op basis van de uitvoeringsovereenkomst de pensioenovereenkomst uit. In de pensioenovereenkomst wordt een koopkrachtambitie (prijsindex) nagestreefd tegen een acceptabel risico.

Hiervoor wordt door de werkgever een vastgestelde maximale premie betaald.

De verschuldigde premie dient kostendekkend te zijn. Bij de bepaling van de kostendekkende premie voor de pensioenopbouw wordt uitgegaan van een maximaal verwacht portefeuillerendement.

Het toeslagstreven van het pensioenfonds is voor het bestuur belangrijk. Het beleggingsbeleid (inclusief toeslagenbeleid) en premiebeleid is erop gericht om deze doelstelling te realiseren. Naar het oordeel van het bestuur rechtvaardigt het toeslagstreven juist een wat ruimere risicohouding. Het bestuur accepteert hierbij dat er een kans is dat de opgebouwde pensioenaanspraken en –rechten op enig moment gekort moeten worden.

Het beleid van het fonds is er, gegeven de huidige pensioenregeling en financieringsafspraken met de werkgever, primair op gericht om de pensioenen van alle deelnemers ten minste nominaal in stand te houden met daarnaast een duidelijk streven naar indexatie voor zowel actieven als inactieven. De zekerheidsnorm van het pensioenfonds is belangrijk, maar het toeslagstreven heeft evengoed een hoge prioriteit.

Kwantitatieve beschrijving van de korte termijn risicohouding

De risicohouding voor het eigen beheer depot is vertaald in een strategische beleggingsportefeuille met bandbreedtes. Ook voor de mate van renteafdekking is een strategisch beleid met bandbreedtes vastgesteld. Het korte termijn risico gemeten door middel van het Vereist Eigen Vermogen (VEV) bij de strategische beleggingsportefeuille van het eigen beheer depot, bedraagt 20,4% per 30 juni 2015. Dit percentage is voor het laatst vastgesteld in 2015.

Het VEV kan fluctueren door verschuivingen in de strategische mix binnen de bandbreedtes ten aanzien van de allocatie naar de verschillende beleggingscategorieën, de mate van afdekking van het renterisico en de keuze voor actief of passief vermogensbeheer. Na ampele overwegingen heeft het bestuur besloten een ondergrens van 116% te hanteren en een bovengrens van 128%. Het vereist eigen vermogen bedraagt per 31 december 2017 23,9% en valt daarmee binnen de bandbreedte.

Toekomstige wijzigingen van het VEV veroorzaakt door fluctuaties in de rentestand zijn toegestaan.

Het bestuur heeft beoordeeld dat deze bandbreedte acceptabel is uit hoofde van balansrisicomanagement. Ten minste eens per kwartaal zal het pensioenfonds bij DNB (via kwartaalrapportage) indienen hoe het VEV feitelijk is.

Kwantitatieve beschrijving van de lange termijn risicohouding

De risicohouding van het fonds komt voor de lange termijn tot uitdrukking in de ondergrenzen in het kader van de haalbaarheidstoets. Ondergrenzen worden vastgesteld ten aanzien van:

- ✓ het verwachte pensioenresultaat vanuit de situatie dat het pensioenfonds precies beschikt over het vereist eigen vermogen;
- ✓ het verwachte pensioenresultaat vanuit de feitelijke dekkingsgraad van het pensioenfonds;
- ✓ het pensioenresultaat dat kan worden bereikt vanuit de feitelijke dekkingsgraad in een slechtweerscenario.

Een fonds voert periodiek een haalbaarheidstoets uit die op basis van een stochastische analyse inzicht geeft in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden. Er is een aanvangshaalbaarheidstoets en een jaarlijkse haalbaarheidstoets.

De aanvangshaalbaarheidstoets is in 2015 voor het eerst uitgevoerd en vastgesteld naar aanleiding van invoering van het nieuwe FTK per 1 januari 2015.

Voor de bepaling van de lange termijn risicohouding is de kwalitatieve risicohouding als uitgangspunt gehanteerd.

Om invulling te geven aan het bepaalde in artikel 22 van het Besluit Financieel Toetsingskader kiest het fonds de volgende grenzen in het kader van de uitvoering van de aanvangshaalbaarheidstoets:

- ✓ De ondergrens voor het verwachte pensioenresultaat vanuit de situatie dat het pensioenfonds precies beschikt over het vereist eigen vermogen is gelijk aan 90%.
- ✓ De ondergrens voor het verwachte pensioenresultaat vanuit de feitelijke dekkingsgraad van het pensioenfonds bij het van toepassing worden van het nieuwe financiële toetsingskader is gelijk aan 90%.
- ✓ Bij de jaarlijkse haalbaarheidstoets berekent het fonds vanuit de feitelijke dekkingsgraad zowel het verwachte pensioenresultaat als het pensioenresultaat in een slechtweerscenario. De maximale relatieve afwijking tussen het verwachte pensioenresultaat en het pensioenresultaat in het slechtweer scenario die het fonds dan acceptabel vindt is 30%. Dit betekent dat het pensioenresultaat in slechts 5% van de scenario's meer dan 30% lager mag zijn dan het verwachte pensioenresultaat vanuit de feitelijke dekkingsgraad.

Het fonds heeft in 2017 de jaarlijkse haalbaarheidstoets uitgevoerd. Gebleken is dat het fonds binnen de hierboven gestelde grenzen blijft.

Uitbesteding

Het bestuur heeft diverse malen overleg gevoerd met de uitvoeringsorganisatie over de dienstverlening overeenkomstig de service level agreement. Daarnaast heeft het bestuur op grond van zijn analyse van de interne-beheersingsrapportages (ISAE 3000/3402) aanvullende vragen gesteld aan de uitvoeringsorganisatie over bepaalde aspecten van de kwaliteit van de beheersmaatregelen.

Periodiek heeft het bestuur overleg gevoerd met de vermogensbeheerder. In dit overleg is uitvoerig stilgestaan bij de resultaten van de vermogensbeheerder. Hierop komen wij later in dit verslag nog terug. Daarnaast heeft het bestuur kennisgenomen van interne beheersingsrapportages (ISAE 3000/3402) van de vermogensbeheerder en heeft het bestuur deze geanalyseerd.

De uit de analyse naar voren komende vragen en bevindingen zijn met de vermogensbeheerder besproken. Ook is stilgestaan bij de dienstverlening door de vermogensbeheerder aan de hand van de in de service level agreement gemaakte afspraken.

Communicatie

Communicatie met de deelnemers van het fonds vindt plaats via de kernvergadering, de jaarlijkse filmpjes, presentaties in de districtsvergaderingen en de website van het fonds. De verantwoording over het gevoerde beleid en de financiële uitkomsten vindt plaats in de jaarrekening.

Begin 2016 heeft het bestuur de effectiviteit van zijn communicatiemiddelen laten onderzoeken. Deelnemers gaven aan dat een voorkeur bestaat voor digitale informatie. Mede in het kader van Pensioen 1-2-3 zal het fonds daarom steeds meer overgaan tot digitale communicatie.

De persoonlijke pensioeninformatie van de belanghebbenden van het fonds is beschikbaar via het UPO en het Pensioenregister (www.mijnpensioenoverzicht.nl). In 2017 hebben alle actieve, slapende en pensioengerechtigde deelnemers een UPO ontvangen.

Bestuursvergaderingen

Het bestuur van het fonds heeft het afgelopen jaar vijf maal vergaderd. Naast de reguliere beleidscyclus stonden de volgende belangrijke onderwerpen op de agenda:

- ✓ de financiële positie van het fonds, de dekkingsgraad en het toeslagenbesluit;
- ✓ de nieuwe actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN),
- ✓ de haalbaarheidstoets (HBT);
- ✓ de herbenoeming van bestuursleden;
- ✓ het geschiktheidsplan;
- ✓ aanpassing van het pensioenreglement;
- ✓ de vrijstelling van het bedrijfstakpensioenfonds Stichting Pensioenfonds Recreatie (SPR) en de toekomst van de Stichting Sportfondsen Pensioenfonds (SSP);
- ✓ het opstellen van een nieuw communicatieplan en de nieuwe missie, visie en strategie;

- ✓ het beleggingsplan, het afdekken van renterisico's en de beleggingsmix, alsmede maatschappelijk verantwoord beleggen;
- ✓ integraal risicomanagement;
- ✓ de evaluaties van de bestuurscommissies, de dagelijkse leiding en de externe dienstverleners.

In het kader van de reguliere beleidscyclus heeft het bestuur onder meer vergaderd over de jaarrekening, het afleggen van verantwoording aan het verantwoordingsorgaan, het toezicht door de visitatiecommissie, de jaarlijkse kernvergadering en de adviezen van de bestuurscommissies.

Beloningsbeleid

Het fonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Het fonds heeft daarbij een afweging gemaakt op basis van de (lange termijn) doelstellingen van het fonds, de passendheid in de onderneming, de verantwoordelijkheid en de aan de functies gestelde eisen en het tijdsbeslag.

Het beloningsbeleid is van toepassing op de bestuursleden en leden van het verantwoordingsorgaan. Het beloningsbeleid is door het bestuur vastgesteld conform de richtlijnen van de SER. De door de werkgever benoemde bestuursleden ontvangen geen beloning, behalve de voorzitter waarvoor een aparte regeling is afgesproken.

Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders. Alleen de bestuurders die werknemer zijn van één van de bij het fonds aangesloten ondernemingen, nemen deel aan de pensioenregeling van het fonds op basis van voorwaarden in het pensioenreglement.

3.6 Financiële paragraaf

Samenvatting van de financiële positie van het fonds en ontwikkelingen gedurende het jaar:

(* € 1.000)	Pensioen- vermogen	Technische voorzieningen	Dekkings- graad
Stand per 1 januari 2017	308.860	246.019	125,5%
Beleggingsresultaten (eigen beheer)	6.871		
Premiebijdragen	5.018		
Uitkeringen	-6.214		
Waardeoverdrachten	6		
Pensioenuitvoeringskosten	-680		
Baten uit herverzekering	5.921		
Overrente uit herverzekering	8.211		
Overige	-11.515		
Stand per 31 december 2017	316.478	240.258	131,7%

De verandering in de dekkingsgraad is voornamelijk het gevolg van het resultaat op premie, rendement op beleggingen en renteverandering.

Het saldo van baten en lasten over de afgelopen jaren kan als volgt worden geanalyseerd:

(* € 1.000)	2017	2016	2015
Premieresultaat	-1.642	-1.227	-1.132
Interestresultaat	15.174	9.211	2.520
Toeslagen	-478	-50	102
Pensioenuitvoeringskosten	-88	-138	-274
Waardeoverdrachten	-9	12	37
Ontvangen overwaardering uit depot AEGON	-	6.643	-
Vorming kostenvoorziening	51	877	-3.522
Overig resultaat	371	261	34
	13.379	15.589	-2.235

Ultimo 2017 bedraagt de gemiddelde marktrente circa 1,5% (2016: 1,3%).

Uitvoeringskosten

(* € 1.000)	2017	2016
Administratieve uitvoeringskosten	680	715
In euro's per deelnemer	232	252
Vermogensbeheerkosten	1.060	1.020
In aantal basispunten over het gemiddeld belegd vermogen	44	43
Transactiekosten	119	92
In aantal basispunten over het gemiddeld belegd vermogen	5	4
Gemiddeld belegd vermogen	242.484	234.756

In de onderstaande paragrafen worden de kosten verder toegelicht.

Administratieve uitvoeringskosten

De administratieve uitvoeringskosten bestaan onder meer uit advieskosten, accountants- en actuariskosten, kosten voor de administratieve uitvoering, contributies en bankkosten. De totale uitvoeringskosten in 2017 bedragen EUR 680.000 (2016: EUR 715.000). Vanaf verslagjaar 2016 is een deel van de kosten van het vermogensbeheer, die in vorige jaren als pensioenuitvoeringskosten werden verantwoord, afgesplitst van de pensioenuitvoeringskosten en toegevoegd aan de kosten van het vermogensbeheer.

De vermogensbeheerkosten in % van het gemiddeld belegd vermogen:

Vermogensbeheerkosten (totaal beleggingen)	2017	% van het gemiddeld belegd vermogen	2016	% van het gemiddeld belegd vermogen
Herverzekerd depot	442	0,27%	453	0,25%
Eigen beheer depot				
- Directe kosten vermogensbeheer	244	0,30%	185	0,33%
- Indirecte kosten vermogensbeheer	<u>373</u>	<u>0,46%</u>	<u>382</u>	<u>0,66%</u>
- Subtotaal	617	0,76%	567	0,99%
Totaal (gemiddeld over beide depots)		0,44%		0,43%

De hogere vermogensbeheerkosten voor het eigen beheer depot ten opzichte van het herverzekerde depot zijn het gevolg van het kleinere depot, de hogere allocatie naar return beleggingscategorieën en de additionele kosten voor bijvoorbeeld accountant, adviseur, beleggingscommissie en extra rapportages.

De vermogensbeheerkosten van het totale pensioenfonds bedragen 0,44% in 2017. Dit percentage zal naar verwachting in de komende jaren stijgen. Dit hangt samen met de

toename van het gewicht van het eigen beheer depot in het totale pensioenfondsvermogen.

Beleggingsmix

In de volgende tabel worden de vermogensbeheerkosten per beleggingscategorie gespecificeerd:

Beleggingen totaal	Gemiddeld belegd vermogen	Beheer-kosten	Beheer-kosten in % vermogen	Resultaat-afhankelijke vergoeding	Totaal
Aandelen	75.271	278	0,37%	4	282
Vastrentende waarden	142.073	282	0,20%	1	283
Vastgoed	2.519	9	0,37%	-	9
Hedgefondsen	7.549	63	0,83%	1	64
Overige beleggingen	287	1	0,44%	-	1
Overlay beleggingen	14.785	124	0,84%	-	124
Overig	-	-	-	-	-
Totaal	242.484	757	0,31%	6	763

Beleggingen eigen beheer	Gemiddeld belegd vermogen	Beheer-kosten	Beheer-kosten in % vermogen	Resultaat-afhankelijke vergoeding	Totaal
Aandelen	38.297	119	0,31%	-	119
Vastrentende waarden	41.217	120	0,29%	-	120
Vastgoed	1.267	4	0,31%	-	4
Hedgefondsen	-	-	-	-	-
Overige beleggingen	139	1	0,41%	-	1
Overlay beleggingen	240	1	0,37%	-	1
Overig	-	-	-	-	-
Totaal	81.160	245	0,30%	-	245

De resultaatafhankelijke vergoedingen zijn vergoedingen die betaald zijn aan AEGON Investment Management B.V.

Transactiekosten

De geïdentificeerde transactiekosten bedragen EUR 119 (2016: EUR 92).

Transactiekosten	2017 euro	Basispunten van het belegd vermogen	2016 euro	Basispunten van het belegd vermogen
Herverzekerd depot	93	6	31	2
Eigen beheer depot	26	3	61	11
Totaal (gemiddeld over beide depots)	119	5	92	4

Totale kosten vermogensbeheer

De gemiddelde vermogensbeheerkosten komen in 2017 hoger uit dan in 2016.

In 2017 zijn de totale vermogensbeheerkosten 0,44% en de transactiekosten 0,05%, waarmee de totale kosten vermogensbeheer 0,49% bedragen. In 2016 waren de vermogensbeheerkosten 0,43% en 0,04% transactiekosten = 0,47% totale kosten vermogensbeheer, ofwel er heeft in 2017 een stijging plaatsgevonden van 0,02%.

Voor een deel zit de verhoging in de overige kosten (nu 0,17%, vorig jaar 0,16%). Voor een deel zijn het de transactiekosten die nu 0,05% zijn en hoger zijn dan in 2016 (transactiekosten 2016 waren 0,04%). Hogere transactiekosten zijn met name veroorzaakt door het herverzekerde depot, waar onder meer een verlaging van de rentehedge heeft plaatsgevonden in 2017. Voor een deel komt verhoging van de kosten omdat het eigen beheer depot (dat relatief duurder is qua beleggingen) relatief steeds groter wordt t.o.v. het herverzekerde depot.

Aansluiting met jaarrekening

De toelichting op de vermogensbeheerkosten in het bestuursverslag wijkt op onderdelen af van de kosten zoals gepresenteerd in de jaarrekening. De toelichting in het bestuursverslag houdt rekening met de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. In de jaarrekening zijn de kosten verantwoord overeenkomstig de Richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving.

In de volgende tabel is de aansluiting tussen de vermogensbeheerkosten zoals gepresenteerd in het bestuursverslag en de kosten zoals opgenomen in de jaarrekening weergegeven:

	Vermogens- beheer kosten	Performance gerelateerde vergoedingen	Transactiekost en
	EUR	EUR	EUR
Beheervergoedingen	687	6	119
Overige kosten	373	-	-
Totale vermogensbeheerkosten en transactiekosten	1.060	6	119
Kosten opgenomen in de jaarrekening	365	-	-
Kosten gesaldeerd met indirecte beleggingsopbrengsten	253	-	26
Kosten garantiecontract	442	6	93
Totale vermogensbeheerkosten en transactiekosten	1.060	6	119

De administratieve uitvoeringskosten zoals opgenomen in het bestuursverslag sluiten aan op de kosten in de jaarrekening.

Solvabiliteit

Ultimo 2017 bedraagt de dekkingsgraad 131,7% (2016: 125,5%) en de beleidsdekkingsgraad, het gemiddelde van de dekkingsgraden van de laatste 12 maanden, 127,6% (2016: 121,3%).

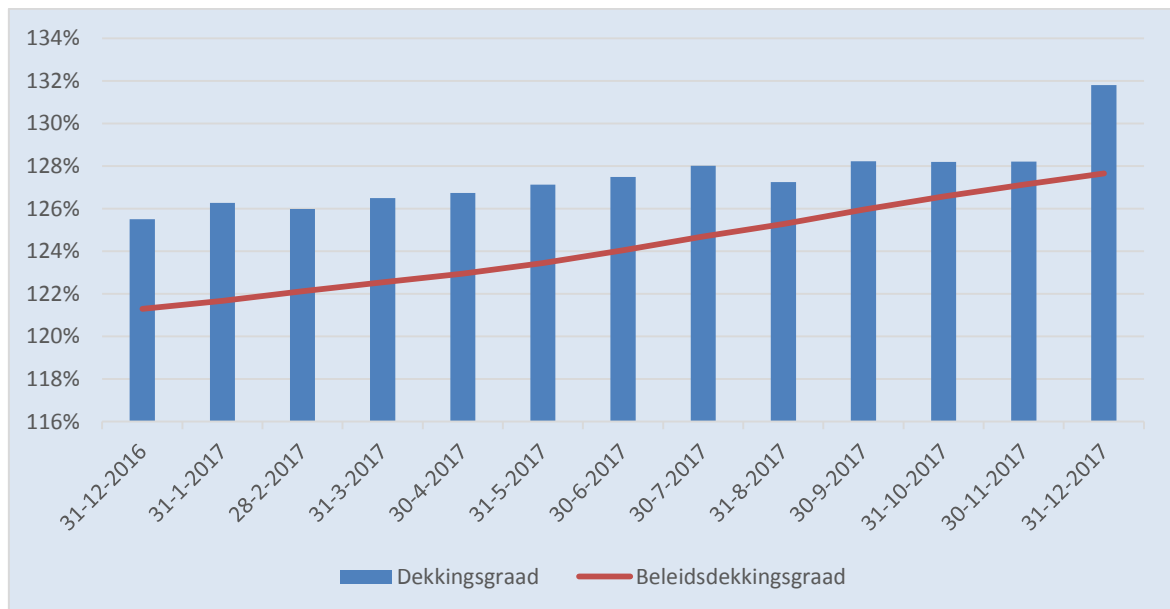
De minimaal vereiste dekkingsgraad per 31 december 2017 bedraagt 103,7% en de vereiste dekkingsgraad bedraagt 102,3%. Ultimo 2017 is de reële dekkingsgraad 103,2%.

Vanaf 1 januari 2015 is het zogenaamde nieuw Financieel Toetsingskader (nFTK) van toepassing. Met de nieuwe regelgeving beoogt de wetgever het Nederlandse pensioenstelsel minder gevoelig voor dagkoersen, en daarmee stabiel te maken. De nieuwe financieringsregels hebben ingrijpende gevolgen voor alle pensioenfondsen, zo ook voor Stichting Sportfondsen Pensioenfonds. De belangrijkste gevolgen van het nFTK voor Stichting Sportfondsen Pensioenfonds worden hieronder nader toegelicht.

Beleidsdekkingsgraad

Onder het nFTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen.

Onderstaande grafiek geeft de maand-op-maand-ontwikkeling aan van de dekkingsgraad en beleidsdekkingsgraad.



3.7 Beleggingen

Beleggingsbeleid

Het bestuur van het pensioenfonds is verantwoordelijk voor het strategische beleggingsbeleid. Hieronder wordt verstaan de vaststelling van het doel en de stijl van het beleggingsbeleid, de strategische allocatie en bandbreedtes en de benchmarks. Voor de herverzekerde portefeuille gebeurt dit in overleg met de verzekeraar.

De strategische allocatie is de verdeling van het vermogen over beleggingscategorieën waarbij op langere termijn optimalisatie van het rendement wordt verwacht. Randvoorwaarde is dat de pensioenverplichtingen nagekomen kunnen worden en het risico aanvaardbaar is.

Bij de vaststelling van het beleggingsbeleid en de concrete invulling van richtlijnen maakt het bestuur mede gebruik van een 'Asset Liability Management'-analyse (ALM-studie). Deze studie wordt eens per drie jaar uitgevoerd of zoveel eerder als het bestuur dit nodig acht.

Het bestuur heeft in 2015 een 'Asset Liability Management'-analyse (ALM-studie) laten uitvoeren. Dit als gevolg van de gewijzigde situatie van het pensioenfonds met ingang van 1 januari 2015 en het nieuwe Financiële Toetsingskader. De ALM-studie en de inputvariabelen die daarbij zijn gebruikt voldoen steeds aan de wettelijke eisen die gelden.

Herverzekerde portefeuille

De algemene doelstelling is een zo goed mogelijk rendement behalen binnen de randvoorwaarden van een aanvaardbaar risico binnen het raamwerk van het verzekerde contract met Aegon Levensverzekering N.V.

Er wordt namens Stichting Sportfondsen Pensioenfonds een 'actieve' beleggingsstijl gehanteerd. Dit wil zeggen dat zal worden getracht op basis van marktvisie een hoger rendement te behalen dan de gekozen benchmark. Dit alles binnen de randvoorwaarden van een aanvaardbaar risico.

Het vermogen wordt belegd in een mix met 29% in wereldwijde aandelen en 71% in vastrentende waarden. Het beleggingsproces is gericht op het toevoegen van waarde door middel van een actief beleid over en binnen de beleggingscategorieën. Ten aanzien van aandelen heeft het actieve beleid betrekking op landen, sectoren en individuele bedrijven. Bij obligaties leidt het beleid bovendien tot het innemen van looptijden, yieldcurve en landen posities.

Door te beleggen in het Strategic Liability Matching Fund (SLM) wordt de rentegevoeligheid van de vastrentende portefeuille meer in overeenstemming gebracht met de rentegevoeligheid van de verplichtingen. Het SLM-fonds bestaat uit renteswaps en een buffer die weer bestaat uit staatsobligaties. Door een deel van de strategische portefeuille in het SLM-fonds te beleggen werd tot medio 2017 strategisch 64% van het renterisico van de verplichtingen afgedekt.

Omdat het renterisico binnen het herverzekerde depot bij Aegon ligt en de kosten van een lagere renteafdekking zeer beperkt bleken te zijn, heeft het bestuur in 2017 in overleg met Aegon besloten dit percentage terug te brengen naar 35%.

Tevens is besloten 20% van de vastrentende waarden portefeuille te beleggen in overheidsgerelateerde beleggingen ten koste van staatsobligaties. Hiertoe wordt belegd in het AeAM Government Related Investment Fund (GRIF). Door deze belegging wordt geprofiteerd van de premie op illiquide beleggingen en wordt een hogere diversificatie gerealiseerd bij een gelijkblijvend risico.

De samenstelling van de beleggingsportefeuille per ultimo 2017 is weergegeven in onderstaande tabellen.

Beleggingscategorie	Minimum (%)	Strategisch (%)	Maximum (%)	Feitelijk (%)
Liquiditeiten	-5,0	0,0	5,0	-0,3
Vastrentende waarden	61,0	71,0	81,0	67,5
Aandelen / zakelijke waarden	24,0	29,0	34,0	32,8

Vastrentende waarden	Minimum (%)	Strategisch (%)	Maximum (%)	Feitelijk (%)
Aegon Core Eurozone Government Bond Index Fund / AeAM SLM Fund	33,0	48,0	63,0	45,5
AeAM Government Related Investment Fund	10,0	20,0	30,0	22,4
Aegon European Credit Fund	10,0	15,0	20,0	15,5
Aegon Hypothekenfonds	10,0	15,0	20,0	14,5
Aegon TIRO Fund	0,0	2,0	3,0	2,1

Aandelen	Minimum (%)	Strategisch (%)	Maximum (%)	Feitelijk (%)
Aegon World Equity Fund (EUR)	100,0	100,0	100,0	100,0

Beleggingsfonds	Benchmark
Aegon Core Eurozone Government Bond Index Fund / AeAM SLM Fund	ML Core Eurozone Gov Bond Index cst
AeAM Government Related Investment Fund	ML Core Eurozone Gov Bond Index cst
Aegon European Credit Fund	Barclays Euro-Aggregate Corporate Index
Aegon Hypothekenfonds	JP Morgan Gov. Bond Index Traded Neth.
Aegon TIRO Fund	Merril Lynch Europ. Union Gov. Bond
Aegon World Equity Fund (EUR)	MCSI ACWI (USD, GBP, JPY hedged to €) cst

Eigen beheer

In 2015 is een start gemaakt met een nieuwe beleggingsportefeuille waarin het vrije vermogen en de nieuwe premie belegd wordt. De vermogensbeheerder van deze beleggingen is Aegon Asset Management.

Het vermogen wordt belegd in een mix met 48% in wereldwijde aandelen en 52% in vastrentende waarden. Voor de aandelenportefeuille wordt een passief beleid gevoerd. Het in 2016 genomen besluit om binnen de vastrentende waarden het aandeel van hypotheeklen te verhogen ten koste van het aandeel staatsobligaties, is in 2017 uitgevoerd. Daarnaast is in 2017 besloten 10% van de vastrentende waarden te beleggen in overheidsgerelateerde beleggingen ten koste van staatsobligaties. Dit om tegen een gelijkblijvend risico het rendement te verhogen.

De samenstelling van de beleggingsportefeuille per ultimo 2017 is weergegeven in onderstaande tabellen.

Beleggingscategorie	Minimum (%)	Strategisch (%)	Maximum (%)	Feitelijk (%)
Liquiditeiten	0,0	0,0	10,0	0,3
Vastrentende waarden	42,0	52,0	62,0	52,7
Aandelen / zakelijke waarden	38,0	48,0	58,0	47,0

Vastrentende waarden	Minimum (%)	Strategisch (%)	Maximum (%)	Feitelijk (%)
AEAM Core Eurozone Government Bond Index Fund / AEAM SLM Fund	11,0	21,0	31,0	18,9
AEAM European Bond Fund	5,0	10,0	15,0	10,0
AeAM Government Related Investment Fund	0,0	10,0	20,0	9,0
AEAM European Credit Fund	10,0	20,0	30,0	23,2
AeAM Dutch Mortgage Fund	9,0	14,0	19,0	12,6
AEAM ABS Fund	10,0	15,0	20,0	15,2
AEAM Global High Yield Fund (EUR)	2,5	5,0	7,5	5,2
AEAM Emerging Market Debt Fund (EUR)	2,5	5,0	7,5	5,9

Aandelen	Minimum (%)	Strategisch (%)	Maximum (%)	Feitelijk (%)
AEAM World Index Fund (EUR)	100,0	100,0	100,0	100,0

Beleggingsfonds	Benchmark
AEAM Core Eurozone Government Bond Index Fund / AeAM SLM Fund	ML Core Eurozone Gov Bond Index cst
AEAM European Bond Fund	Merril Lynch Europ. Union Gov. Bond
AEAM European Bond Fund	ML Core Eurozone Gov Bond Index cst
AEAM European Credit Fund	Barclays Euro-Aggregate Corporate Index
AeAM Dutch Mortgage Fund	JP Morgan GBI Traded Netherlands
AEAM ABS Fund	BC € ABS FRN Comp+BC € ABS Fix Cpn Comp
AEAM Global High Yield Fund (EUR)	70% BC US HY (€ , cst) 30% BC HY Eur (cst)
AEAM Emerging Market Debt Fund (EUR)	JP Morgan EMBI GD (hedged)
Aegon World Equity Index Fund (EUR)	MCSI ACWI (USD, GBP, JPY hedged to €) cst

Het strategische renteafdeckingspercentage (op basis van marktwaarde van de verplichtingen) is in 2016 vastgelegd op 70% (met een bandbreedte van 10%-punten). Vanwege de nog beperkte verplichtingen die in het depot zijn opgenomen, zorgde de portefeuille vastrentende waarden voor een relatief hoge renteafdekking. In de loop van 2016 zijn participaties in het Strategic Liability Matching Fund (SLM) aangekocht en is een dynamisch renteafdeckingsbeleid ingevoerd, waarbij de renteafdekking daalt bij lagere rentestanden. Ultimo 2017 was de gewenste dynamische renteafdekking 50%, op basis van de 30-jaars euro swaprente van 1,42% per medio december.

Beleggingsresultaten

Herverzekerde portefeuille

Het resultaat op de beleggingen in het herverzekerde contract was in 2017 3,49%. Door de gestegen rente heeft de afdekking van het renterisico tot een verlies geleid. Exclusief de afdekking van het renterisico bedroeg het rendement 6,26% na aftrek van kosten, wat een overrente opleverde van € 8,2 miljoen.

Rendementen	Portefeuille (%)	Benchmark (%)	Toegevoegde waarde (%)
Vastrentende waarden	1,12	-0,15	1,27
Aandelen	18,27	16,55	1,47
Totaal excl. SLM	6,56	4,91	1,57
Totaal excl. SLM, na kosten	6,26	4,91	1,29
Strategic Liability Matching	-14,04		
Totaal incl. SLM	3,81		
Totaal incl. SLM, na kosten	3,49		

De vastrentende waarden lieten een rendement zien van 1,12%. Staatsobligaties stelden teleur met een rendement van -0,77% en een toegevoegde waarde van -0,11%.

Hypotheeken presteerden goed met een positief rendement van 3,00% en een toegevoegde waarde van de vermogensbeheerder van 4,06%. Ook het Tactical Interest Rate Overlay Fund, waar een rendement van 3,47% werd behaald en een toegevoegde waarde van 3,13%, en bedrijfsobligaties, met een rendement van 2,92% en een toegevoegde waarde van 0,50%, rendeerden naar tevredenheid. Over het totaal van de vastrentende waarden wist de vermogensbeheerder een toegevoegde waarde van 1,27% voor kosten te behalen.

De aandelen rendeerden in absolute zin zeer goed (18,27%). Het actieve beheer van de vermogensbeheerder leidde bovendien tot een toegevoegde waarde van 1,47% voor kosten.

Eigen beheer

Rendementen	Portefeuille (%)	Benchmark (%)	Toegevoegde waarde (%)
Vastrentende waarden	2,20	0,98	1,20
Aandelen	17,01	16,55	0,40
Totaal	9,46	8,23	1,14
Totaal na kosten	9,12	8,23	0,82
Strategic Liability Matching	-14,35		
Totaal incl. SLM	9,42		
Totaal incl. SLM, na kosten	9,08		

Het beleid voor de beleggingen in eigen beheer van het fonds is offensiever dan dat van de herverzekerde portefeuille. Deze beleggingen laten in 2017 een positief rendement zien van 9,08% na aftrek van kosten. Het dynamische rentebeleid heeft geen waarde toegevoegd. Exclusief rentehedge bedroeg het rendement 9,12% na kosten.

Het rendement op vastrentende waarden van 2,20% is mede het gevolg van de goede resultaten van het Emerging Market Debt Fund (7,56%), het High Yield Fund (4,73%) en het Asset Backed Securities Fund (3,67%). Ook in eigen beheer was het rendement op de staatsobligaties negatief (-0,48%).

De aandelen in eigen beheer lieten een uitstekend rendement zien van 17,01%.

De vermogensbeheerder wist op de vastrentende waarden portefeuille een toegevoegde waarde van 1,20% te realiseren, met name als gevolg van de goede prestaties op de Asset Backed Securities, de hypotheeken en de overheidsgerelateerde beleggingen.

Financiële markten

In 2017 beleefde de wereldeconomie een cyclische opleving. De economische groei in de belangrijkste economische regio's zoals de Verenigde Staten, Europa, China en Japan was sterk en verraste positief. De versnelling van de economische groei was het gevolg van een samenloop van positieve omstandigheden. Het monetaire en fiscale beleid ondersteunden de economie.

Het consumentenvertrouwen nam toe en de omstandigheden op de arbeidsmarkt waren gunstig. Vooral in de Verenigde Staten, Japan en in Noord-Europa is de werkloosheid op een historisch dieptepunt. De hogere groei leidde niet tot een sterke toename van de inflatie, waardoor centrale banken een ruim monetair beleid bleven voeren. De Europese Centrale Bank (ECB) en de Bank of Japan, de centrale banken van Europa en Japan, ondersteunden de economieën met historisch lage renteniveaus en opkoopprogramma's. De sterke economische groei en de positieve vooruitzichten gaven de ECB voldoende vertrouwen om het opkoopprogramma te reduceren. De Federal Reserve (Fed) en de Bank of England – de centrale banken van de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk – gingen verder op het eerder ingezette pad om het beleid voorzichtig te normaliseren en verhoogden de rente in 2017.

Afgelopen jaar werd ook gekenmerkt door politieke onzekerheid, maar het economische momentum en het optimistische sentiment namen hierdoor nauwelijks af. In Europa werden de verkiezingsuitslagen in onder meer Frankrijk en Nederland goed ontvangen. Ook de spanningen in Catalonië stonden het sterke herstel van de Spaanse economie niet in de weg. De impact van de Brexit-onderhandelingen op de wereldeconomie was relatief klein. Het Amerikaanse presidentschap van Trump werd aanvankelijk met scepsis ontvangen, maar tegen het einde van het jaar leken de financiële markten, mede geholpen door het nieuwe belastingplan, toch redelijk gunstig gestemd ten aanzien van deze onorthodoxe president.

De economische ontwikkelingen zorgden in combinatie met het ruime monetaire beleid voor positieve rendementen voor de meeste risicovolle beleggingscategorieën in 2017. Risicovolle vastrentende waarden behaalden goede rendementen. Aandelenmarkten stegen in de Verenigde Staten tot recordhoogtes en rendeerden meer dan 20%; technologieaandelen in het bijzonder behaalden uitstekende rendementen in 2017. Ook beleggers in Chinese en Japanse aandelen, en in aandelen van opkomende markten werden beloond met rendementen die tussen 20% en 30% lagen. Rendementen op Europese aandelenmarkten waren positief, rond 10%, maar waren iets lager dan in andere regio's. Het jaar 2017 werd daarnaast gekenmerkt door bijzonder lage volatiliteit en grote wisselkoerseffecten. De euro apprecieerde ten opzichte van veel andere valuta. Het aandelenrendement voor Europese beleggers werd zodoende in 2017 beïnvloed door wisselkoerseffecten. Voor het fonds werd dit effect sterk beperkt door de valuta hedge van de US dollar, het Engelse Pond en de Japanse Yen.

Hoewel de gunstige omstandigheden komend jaar iets kunnen afzwakken, zijn de vooruitzichten voor 2018 positief. Een economische groei van ongeveer 2% wordt verwacht in Europa en de Verenigde Staten. Komend jaar kan sprake zijn van economische oververhitting, bijvoorbeeld via tekorten op de arbeidsmarkt. De economische verwachtingen hoeven zicht niet te vertalen in hoge beleggingsrendementen. Beleggers zijn vooruitgelopen op de goede ontwikkelingen, waardoor de waarderingen van veel beleggingscategorieën zijn gestegen. Gematigde rendementen voor vastrentende waarden liggen voor de hand. Binnen vastrentende waarden zijn vooral de alternatieve en illiquide beleggingen interessant, zoals ABS en Nederlandse hypotheeklen. De vooruitzichten voor aandelen en indirect vastgoed zijn wat positiever. Japanse aandelen en aandelen van opkomende markten zijn relatief aantrekkelijk gewaardeerd en kunnen profiteren van de aanhoudende groei van de wereldeconomie. De waarderingen van Amerikaanse aandelen zijn hoger. Deze hogere waarderingen zijn echter gerechtvaardigd omdat het onlangs in de Verenigde Staten aangenomen belastingplan waarschijnlijk gunstige effecten heeft.

De marktreactie op het veranderende monetaire beleid is komend jaar belangrijk. Na jaren van zeer ruim monetair beleid zullen centrale banken verder gas terugnemen en moeten de markten weer 'op eigen benen staan'. De volatiliteit kan daardoor terugkeren op de financiële markten. Dit zorgt voor risico's, maar ook voor kansen: zo nemen de mogelijkheden toe om door actief beleid waarde toe te voegen.

3.8 Pensioen

Het pensioenreglement heeft in 2017 geen belangrijke wijziging ondergaan.

Kenmerken regeling

In het boekjaar is het opbouwpercentage gesteld op 1,788% met een pensioenleeftijd van 67 jaar. De kenmerken van de regeling zijn als volgt:

Onderwerp	Regeling
Pensioensysteem	Middelloon
Pensioenleeftijd	67
Pensioengevend salaris	Maximum € 103.317
Franchise	€ 12.721
Opbouwpercentage	1,788%
Nabestaandenpensioen	70% van het jaarlijkse levenslange ouderdomspensioen
Premie in procenten van de pensioengrondslag	22%

Toeslagbeleid

Tot en met 2017 werd op de pensioenaanspraken van actieve deelnemers jaarlijks een toeslag verleend van maximaal de procentuele stijging van de loonindex (loonsverhoging) volgens de CAO Zwembaden, Zwemscholen. Hierbij werd de loonindex gedefinieerd als het peil van de lonen op 1 oktober van enig jaar ten opzichte van het daaraan voorgaande jaar.

Vanaf 1 januari 2018 wordt op alle pensioenaanspraken en pensioenrechten (ingegane pensioenen) jaarlijks een toeslag verleend van maximaal de procentuele stijging van de “consumenten prijsindex alle huishoudens” (CPI, 2015=100) zoals vastgesteld door het CBS. Hierbij wordt de CPI in aanmerking genomen zoals die geldt op 1 oktober voorafgaande aan de indexatie ten opzichte van de CPI op 1 oktober van het daaraan voorafgaande jaar.

Het bestuur beslist evenwel jaarlijks in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken worden aangepast. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen reserve gevormd en wordt geen premie betaald. De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendement gefinancierd. Hierbij wordt de te verlenen toeslag gemaximeerd op het percentage dat volgt uit de in het financieel toetsingskader vastgelegde berekeningsmethodiek. Bij een beleidsdekkingsgraad onder 110% wordt geen toeslag verleend. Bij een beleidsdekkingsgraad boven 110% wordt een toeslag alleen verleend voor zover deze toekomstbestendig is. Bij een beleidsdekkingsgraad boven de streefgrens kan een volledige toeslag worden verleend. Het bestuur heeft besloten om van een vaste streefgrens van 130% uit te gaan.

Het vermogen dat uitgaat boven de hoogste van enerzijds de streefgrens en anderzijds de vereiste dekkingsgraad (op basis van het vereist vermogen), kan jaarlijks voor ten hoogste een vijfde deel worden aangewend om gemiste toeslagen uit het verleden in te halen.

In de volgende tabel wordt het toeslagbeleid schematisch weergegeven:

Beleidsdekkingsgraad	Toeslag
$BDGR \geq 130\%$	Volledig en mogelijkheid tot inhaaltoeslag
$110\% \leq BDGR < 130\%$	Lineair %, gemaximeerd op bestendige toeslag (zie onder)
$MVV \leq BDGR < 110\%$	Geen toeslag of kortingen gespreid in maximaal 10 jaar tot niveau Vereist Vermogen.

Uitgangspunt voor de beleidskeuze is de beleidsdekkingsgraad per 31 december van het jaar voorafgaand aan het toeslagbesluit per 1 januari.

Onder beleidsdekkingsgraad wordt verstaan het 12-maands voortschrijdende gemiddelde van de dekkingsgraad. Hierbij is de dekkingsgraad gelijk aan de som van het vermogen aanwezig in eigen beheer en de technische voorzieningen uit hoofde van het garantiecontract, gedeeld door de som van de technische voorzieningen in eigen beheer en uit hoofde van het garantiecontract.

Het bestuur heeft besloten, als voorschot op toekomstige toeslagen, alle pensioenaanspraken en –rechten per 1 januari 2015 te verhogen met 2%.

Het bestuur heeft voor het toeslagbeleid in dit beleidskader de volgende aanvullende voorwaarden vastgesteld:

- ✓ zolang het voorschot op toekomstige toeslagen nog niet is verrekend, wordt voornoemd schema aangehouden;
- ✓ zolang sprake is van dispensatie van de verplichte deelname aan SPR is de toeslag in enig jaar minimaal gelijk aan de toeslag van SPR, mits voldaan is aan de eis van toekomstbestendigheid;
- ✓ zodra het voorschot op toekomstige toeslagen voor de actieven is verrekend en zolang sprake is van dispensatie van de verplichte deelname aan SPR, wordt er aan de actieven alleen een hogere toeslag verleend dan de toeslag van SPR indien de beleidsdekkingsgraad van het fonds na toeslagverlening groter is dan 117,5%.
- ✓ zodra het voorschot op toekomstige toeslagen voor de gewezen deelnemers en de pensioengerechtigden is verrekend en zolang sprake is van dispensatie van de verplichte deelname aan SPR, wordt er aan de gewezen deelnemers en de pensioengerechtigden alleen een hogere toeslag verleend dan de toeslag van SPR indien de beleidsdekkingsgraad van het fonds na toeslagverlening groter is dan 117,5%.

Op basis van dit beleidskader en de beleidsdekkingsgraad van 121,3% heeft het bestuur per 1 januari 2017 lineair toeslag verleend, waarbij is getoetst aan de toekomstbestendige toeslag. Deze bedraagt voor actieve deelnemers 1,43% en voor pensioengerechtigden en gewezen deelnemers 0,24%. Over de opbouw tot en met 2014 wordt deze toeslag verrekend met het per 1 januari 2015 verstrekte voorschot.

Over de jaren zijn de per 1 januari toegekende toeslagen als volgt:

	2017	2016	2015	2014	2013
Actieve deelnemers	1,43%	1,05%	2,00%	0,21%	0,00%
Pensioengerechtigden en gewezen deelnemers	0,24%	0,26%	2,00%	0,16%	0,00%
Prepensioen	0,00%	0,00%	0,00%	0,21%	0,00%

Overzicht van het verstrekte voorschot en de reeds verrekende toeslagen per 31 december 2017:

	Actieven en ao-ers	Pensioen- gerechtigden en slapers
Voorschot per 01-01-2015	2,00%	2,00%
Verrekende toeslagen:		
per 01-01-2016	1,05%	0,26%
per 01-01-2017	1,43%	0,24%
Nog te verrekenen per 31-12-2017	0,00%	1,49%

Sinds 1 januari 2008 (de laatste 10 jaar) hebben de actieve deelnemers cumulatief 11,23% aan toeslagen gemist en de pensioengerechtigden en gewezen deelnemers 13,15%.

Mutatieoverzicht deelnemers

	Actief	Slaper	Pensioen- gerechtigd	Totaal
Stand per 1 januari 2017	1.766	3.749	1.069	6.584
Correctie stand per 1 januari 2017	12	-	-14	-2
Nieuwe deelnemers	509	-102	-3	404
Ontslag	-443	435	8	-
Waardeoverdracht/afkoop	-	-165	-9	-174
Ingang pensioen	-7	-58	65	-

Overlijden	-4	-7	-11	-22
Overige oorzaken	-5	10	-2	3
Stand 31 december 2017	1.828	3.862	1.103	6.793

In het aantal actieve deelnemers zijn 56 (gedeeltelijk) arbeidsongeschikte deelnemers (2016: 54) opgenomen waarvoor een (gedeeltelijke) vrijstelling van premiebetaling van toepassing is.

3.9 Actuariaat

Actuariële analyse

De actuariële analyse van het saldo van baten en lasten kan als volgt worden weergegeven:

(* € 1.000)	2017	2016
Premieresultaat		
Premiebijdragen	5.018	4.950
Pensioenopbouw	-6.660	-6.177
Uitvoeringskosten beschikbaar uit premie	684	675
Pensioenuitvoeringskosten	-772	-813
Interestresultaat		
Beleggingsresultaten ¹⁰	15.174	10.887
Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen	39	6
Indexering en overige toeslagen	-478	-50
Wijziging marktrente	303	-1.682
Overig resultaat		
Resultaat op waardeoverdrachten	-9	12
Resultaat op kanssystemen	267	-276
Overige baten en lasten	-238	6.749
Vorming kostenvoorziening	51	877
Vervallen driemaandsmiddeling RTS	-	-
Wijziging UFR-methodiek	-	-
Wijziging overlevingstafel	-	-65
Correctie mutatie voorziening voor uitloopriscio	-	496
Saldo van baten en lasten	13.379	15.589

Kostendekkende premie

(* € 1.000)	2017	2016
Zuiver kostendekkende premie	8.005	7.401
Gedempte kostendekkende premie	4.672	4.931
Ontvangen (feitelijke) pensioenpremie	5.018	4.950

¹⁰ In de beleggingsresultaten is de overrentedeling van het garantiecontract met AEGON opgenomen.

Op grond van de actuariële analyse kan worden vastgesteld dat er sprake is van een kostendekkende premie als wordt uitgegaan van demping op basis van verwacht rendement.

Samenstelling zuiver kostendekkende premie:

(* € 1.000)	
1. Actuariel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar in verband met de aangroei van pensioenverplichtingen	6.024
2. Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen	1.301
3a. Opslag voor uitvoeringskosten in boekjaar	680
3b. Verlies op uitvoeringskosten	-
4. Actuariel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	-
5. Kostendekkende premie = 1 + 2 + 3 + 4	8.005

Gedempte kostendekkende premie:

(* € 1.000)	
1. Actuariel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar in verband met de aangroei van pensioenverplichtingen	2.382
2. Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	514
3a. Opslag voor uitvoeringskosten in boekjaar	680
3b. Verlies op uitvoeringskosten	-
4. Actuariel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	1.096
5. Gedempte kostendekkende premie = 1 + 2 + 3 + 4	4.672

Ontvangen (feitelijke) pensioenpremie

(* € 1.000)	2017	2016
Werkgever	2.533	2.511
Werknemers	2.485	2.439
Totaal	5.018	4.950

De totale bijdrage van werkgever en werknemers bedraagt 22,0% (2016: 22,0%) van de som van de pensioengrondslagen.

Samenstelling feitelijke premie:

(* € 1.000)	
1. Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar in verband met de aangroei van pensioenverplichtingen	5.018
2. Premie ten behoeve van herstel	-
3. Premie ten behoeve van indexatie (ook inhaalindexatie)	-
4. Premie voor opbouw extra vrij vermogen	-
5. Feitelijke premie = 1 + 2 + 3 + 4	5.018

Rol en bevindingen van de certificerend actuaris

De certificerend actuaris heeft de opdracht om vast te stellen dat het fonds voldoet aan de vereisten vanuit artikel 126 tot en met 140 PW. Het bestuur heeft kennis genomen van de bevindingen van de certificerend actuaris en neemt de aanbevelingen over.

Oordeel van de certificerend actuaris over de financiële positie (RJ 610.503)

In zijn actuariële verklaring heeft de certificerend actuaris geoordeeld dat voldaan is aan de artikelen 126 tot en met 140 PW. De financiële positie is naar de mening van de certificerend actuaris voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen op de balansdatum tenminste gelijk is aan het vereist eigen vermogen. Daarbij is in aanmerking genomen dat de mogelijkheden tot het realiseren van de beoogde toeslagen beperkt zijn.

3.10 Risico

Risico's en beheersing van risico's

Bij het bepalen van het beleid en het nemen van belangrijke besluiten maakt het bestuur een afweging tussen risico, rendement en beheersing van de risico's. Daarbij heeft het bestuur bovendien grenzen (risicobereidheid) gedefinieerd voor de omvang van de risico's.

In 2016 heeft het bestuur een uitgebreide risicoanalyse uitgevoerd en in 2017 heeft de Risico Management Commissie deze risicoanalyse in het kader van het integraal risicomanagement geactualiseerd. De uitkomsten van deze analyse vormen mede de basis voor het beleid van het fonds voor de komende jaren.

Het beleid is vastgelegd in de ABTN van het fonds.

De risicogrenzen voor de verschillende risicogebieden ultimo 2017 zijn in onderstaande tabel aangegeven. Een uitgebreidere toelichting op de risico's en feitelijke omstandigheden per 31 december 2017 is opgenomen in de toelichting op de jaarrekening.

Risico	Risicogrens	31 december 2017 (Eigen beheer depot)	31 december 2017 (Verzekerde depot)
S1 Renterisico	Het renterisico bij het Verzekerde Depot is voor risico verzekeraar. Voor het Eigen Beheer depot geldt een renteaftdeckingspercentage van 70%.	Het strategische renteaftdeckingspercentage van het fonds is bepaald op 70%, maar geldt slechts bij een 30-jaars euro swaprente > 3%. Er is een dynamisch rentebeleid: 2% - 3%: 60% 1% - 2%: 50% <1%: 40%.	Strategisch wordt 35% van renterisico op marktaandeel afgedekt door middel van het SLM-fonds van Aegon.
S2 Risico zakelijke waarden	Strategische beleggingsmix en bandbreedtes.	De aandelenportefeuille is 4,7% overwogen op 31-12-2017 t.o.v. de norm van 48%. Dit is ruim binnen de vastgestelde bandbreedtes.	De aandelenportefeuille is 3,8% overwogen op 31-12-2017 t.o.v. de norm van 29%. Dit is ruim binnen de vastgestelde bandbreedtes.
S3 Valutarisico	Binnen aandelen wordt 100% van USD, GBP en JPY afgedekt; overige valuta's worden niet afgedekt. Niet-euro vastrentende waarden zijn volledig afgedekt naar euro.	Binnen aandelen wordt 100% van USD, GBP en JPY afgedekt. Niet-euro vastrentende waarden zijn volledig afgedekt naar euro.	Binnen aandelen wordt 100% van USD, GBP en JPY afgedekt. Niet-euro vastrentende waarden zijn volledig afgedekt naar euro.

S4 Grondstoffenrisico	Niet aanwezig.	Niet aanwezig.	Niet aanwezig.
S5 Kredietrisico	Tegenpartijen in vastrentende waarden, derivaten, collateral en cash dienen een minimale credit rating te hebben van investment grade (m.u.v. strategische exposure naar EMD, HY en ABS).	Alle tegenpartijen hebben tenminste een investment grade rating m.u.v. de strategische exposure naar EMD, HY en ABS.	Alle tegenpartijen hebben tenminste een investment grade rating.
S6 Verzekeringstechnisch risico	Minimaliseren van langlevensrisico door toepassing actuele informatie over overlevingskansen, beperkte risico's uit hoofde van arbeidsongeschiktheid en overlijden.	Meest recente Prognosetafel met fondsspecifieke correctie toegepast. Volledige herverzekering t/m 2014. Stop-loss contract vanaf 2015.	Meest recente Prognosetafel met fondsspecifieke correctie toegepast. Volledige herverzekering.
S7 Liquiditeitsrisico	Vrijwel geen liquiditeitsrisico's.	De liquiditeitsontwikkeling is zodanig dat het fonds vrijwel geen liquiditeitsrisico loopt. Beleggingsfondsen hebben verder vrijwel allemaal dagelijkse liquiditeit.	De liquiditeitsontwikkeling is zodanig dat het fonds vrijwel geen liquiditeitsrisico loopt. Beleggingsfondsen hebben verder vrijwel allemaal dagelijkse liquiditeit.
S8 Concentratierisico	Vrijwel geen concentratierisico's.	Voldoende spreiding in de aard en kenmerken van beleggingen en/of tegenpartijen.	Voldoende spreiding in de aard en kenmerken van beleggingen en/of tegenpartijen.
S9 Operationeel risico	Vrijwel geen operationele risico's.	Contracten en service level agreements met uitvoerder en vermogensbeheerder ingericht. Vrijwel geen operationele risico's.	Contracten en service level agreements met uitvoerder en vermogensbeheerder ingericht. Vrijwel geen operationele risico's.

Beleggingsrisico's

In 2017 is het beleggingsbeleid voor het verzekerde depot en het eigen beheer depot aangepast. Hierbij is rekening gehouden met het gewenste risicoprofiel.

Het beleid is onderzocht in relatie tot de kostendeekkende premie, het toeslagbeleid en het (minimaal) vereiste eigen vermogen. In het beleggingsbeleid voor het eigen beheer depot

is sprake van een hoger zakelijke waarden risico dan in het verzekerde depot en ook van een grotere spreiding over de verschillende subcategorieën binnen vastrentende waarden (bv. ook high yields, emerging market debt en asset backed securities). Per beleggingscategorie is een strategische weging aangegeven. Ook zijn de bandbreedtes aangegeven die naar het inzicht van de externe vermogensbeheerder benut kunnen worden.

Renterisico

De duratie is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren. Hiermee kan de rentegevoeligheid worden gemeten. Een hoge duratie betekent dat de dekkingsgraad van het fonds meer gevoelig is voor ontwikkelingen in de marktrente, zowel naar boven als naar beneden.

Het fonds is voor wat betreft het verzekerde depot feitelijk ongevoelig voor wijzigingen in de marktrente, ondanks het feit dat de omvang en duratie van de beleggingen niet gelijk zijn aan de omvang en duratie van de verplichtingen en er wordt gestreefd naar een strategische renteafdekking van 35%. Dit komt omdat sprake is van een herverzekerd contract en dit risico door de verzekeraar wordt gelopen.

Voor het eigen beheer depot geldt dat dit ultimo 2017 nog relatief weinig rentegevoelige verplichtingen kende. Het renterisico van het eigen beheer depot wordt beperkt door toevoeging van beleggingen in het Strategic Liability Matching-fonds (SLM) van AEGON aan de beleggingsportefeuille. Het strategische renteafdeckingspercentage van het fonds is bepaald op 70% (met een bandbreedte van 10%), maar deze geldt slechts bij een 30-jaars euro swaprente > 3%. Het fonds heeft een dynamisch renteafdeckingsbeleid bepaald waarbij het renteafdeckingspercentage afhankelijk is van de 30-jaars euro swaprente. Ultimo 2017 leidde dit beleid tot een renteafdekking van 50%.

De aansturing van de renteafdekking is ondergebracht bij vermogensbeheerder Aegon Asset Management. De beheerder is er verantwoordelijk voor dat de renteafdekking rond het gewenste, strategische niveau blijft en stuurt zo nodig bij als de afgesproken bandbreedtes worden geraakt. De beleggingscommissie is in opdracht van het bestuur belast met de monitoring van de uitvoering van de renteafdekking.

Uitbestedingsrisico

Het fonds heeft een aantal bedrijfsprocessen uitbesteed die, als gevolg van de complexiteit van regelgeving en van verzekerings- en beleggingsproducten, naar haar overtuiging in plaats van in eigen beheer effectiever en efficiënter door een externe partij kan worden verricht. Het bestuur heeft uitgangspunten voor de uitbesteding geformuleerd in een uitbestedingsplan. De dagelijkse leiding verzorgt de coördinatie van de externe partijen en het bestuur toetst of de uitvoering van de uitbesteding conform de geformuleerde uitgangspunten geschiedt.

Het definiëren van de bedrijfsprocessen (werkzaamheden) die door een externe partij worden verricht, gebeurt in een uitvoeringsovereenkomst, waarvan service level agreements (SLA's) onderdeel uitmaken. Aan de hand van de SLA's en door het bestuur bepaalde criteria, vergewist het bestuur zich ervan dat de prestaties van de externe

partijen aan de geformuleerde uitgangspunten voldoen. Ook de criteria zelf worden periodiek herijkt.

De uitbestede werkzaamheden en betrokken partij(en) staan in de actuariële en bedrijfstechnische nota van het fonds vermeld. Voorwaarde voor uitbesteding is dat de contractpartij een ISAE 3402 type II verklaring kan overleggen.

Uitgangspunt is voorts dat het bestuur eindverantwoordelijk en aansprakelijk blijft voor alle uitbestede werkzaamheden.

Juridisch risico

Het juridisch risico is het risico samenhangend met (veranderingen in en naleving van) wet- en regelgeving, het mogelijk bedreigd worden van de rechtspositie van het fonds, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct gedocumenteerd zijn. De adviserend actuaire en de juridische adviseur van het fonds monitoren doorlopend veranderingen in wet- en regelgeving en informeren en adviseren het fonds op een proactieve wijze.

Financieringsbeleid, premiebeleid en toeslagbeleid

Voor een toelichting op het financieringsbeleid verwijzen wij naar de voorgaande paragrafen.

In het premiebeleid wordt uitgegaan van een doorsneepremie die kostenneutraal is ten opzichte van de premie van Stichting Pensioenfonds Recreatie. De premie bedraagt sinds 2015 22% van de pensioengrondslag. De doorsneepremie dient tenminste gelijk te zijn aan de gedempte kostendekkende premie op basis van een verwacht rendement uitgaande van de maximale parameters van het FTK en een opslag voor de financiering van de toeslagambitie.

Het toeslagbeleid is nader toegelicht in paragraaf 3.8.

3.11 Toekomstparagraaf

Het bestuur is zich ervan bewust dat de relatief geringe omvang van het fonds een kwetsbaarheid met zich mee kan brengen.

Het fonds wordt geconfronteerd met strengere eisen voor bestuurders, minder bestuurders die beschikbaar zijn en toenemende druk om de uitvoeringskosten te beheersen.

In 2014, bij het aflopen van het garantiecontract bij verzekeraar Aegon, is in eerste instantie getracht een nieuw garantiecontract af te sluiten. Toen dit niet mogelijk bleek, is besloten om vanaf 2015 eigen beheer te gaan voeren en de tot en met 2014 opgebouwde rechten bij Aegon achter te laten. Voor de administratie is een vijfjarig contract met Appel Pensioenuitvoering bv afgesloten. Het vermogensbeheer is ondergebracht bij Aegon Asset Management B.V.

Gezien het in 2014 veranderde bestuursmodel, de in 2015 afgesloten contracten en de huidige financiële situatie van het fonds meent het bestuur dat de huidige situatie tot en met 2019 gehandhaafd kan blijven. Het fonds wil deze tijd benutten om de bedreigingen te bestuderen, gedegen onderzoek te doen naar de zwakke en sterke punten en zich uitgebreid te laten adviseren over de opties.

Het fonds heeft de belangrijkste risico's geïnventariseerd:

- **Relatief hoge uitvoeringskosten**

De uitvoeringskosten zijn na de incidentele kosten door de overgang van verzekerde regeling naar eigen beheer weer iets gedaald en steken gunstig af in vergelijkingen met andere fondsen. Wel blijven de kosten per deelnemer hoog vergeleken met veel grotere fondsen.

- **Niet kunnen voldoen aan hogere eisen ten aanzien van het besturen van het fonds**

Het bestuur van het fonds is bekwaam, met 3 externe professionals en 2 aan Sportfondsen verbonden financiële professionals.

- **Vergrijzing en minder deelnemers**

Het aantal pensioengerechtigden is stabiel op 16% van het totaal aantal deelnemers. De gemiddelde leeftijd van de actieve deelnemers is 43,5 jaar. Het totaal aantal deelnemers stijgt.

- **Beperkte premie-inkomsten en een afnemend (actief) deelnemersbestand**

Na een afname in de periode 2009 – 2016 (van 2.284 naar 1.712) stijgt het aantal actieve deelnemers de laatste tijd weer van 1.712 eind 2016, 1.772 eind 2017 naar 1.828 in februari 2018.

- **Afhankelijkheid van het bedrijfstakpensioenfonds**

Het eind 2017 gesloten akkoord met SPR stelt de dispensatie veilig, ook voor nieuwe accommodaties, zodat het aantal actieve deelnemers verder kan groeien. De

afhankelijkheid van SPR blijft wel bestaan, maar gezien het grote verschil in dekkingsgraad (>30%) heeft het fonds nog veel marge.

Het bestuur wil alle opties open houden en onderzoeken. De opties die het bestuur onderkent zijn:

1. SSP omvormen tot een BPF voor de hele zwembadbranche;
2. de aanspraken bij Stichting Pensioenfonds Recreatie (SPR) of mogelijk een ander BPF onderbrengen;
3. fuseren met een ander fonds, of verschillende fondsen;
4. aansluiten bij een Algemeen Pensioenfonds (APF);
5. alle pensioenaanspraken onderbrengen bij een verzekeraar;
6. de huidige situatie handhaven.

Welke voordelen moet een wijziging brengen?

Kostenreductie is het belangrijkste voordeel bij schaalvergroting. Denk daarbij aan bestuurskosten, administratiekosten, kosten voor vermogensbeheer, actuariael en juridisch advies, kosten voor communicatie etc. Bij een groter aantal deelnemers zullen de kosten per deelnemer lager zijn. Minder kosten leiden uiteindelijk tot een hoger pensioen voor hetzelfde geld.

Een tweede voordeel is dat de bestuurlijke belasting hanteerbaarder wordt. Aangezien de eisen voor bestuurders steeds strenger worden, raakt de vijver sneller leeg. Het komt dan goed uit als er minder bestuurders nodig zijn.

1. SSP omvormen tot een BPF voor de hele zwembadbranche

In de overeenkomst met SPR is bepaald dat Sportfondsen Nederland geen initiatieven ontplooit om te komen tot de vorming van een BPF Zwembaden.

2. Het onderbrengen van de aanspraken bij Stichting Pensioenfonds Recreatie

Bij een overgang naar SPR ontstaat een enkel pensioenfonds binnen de zwembadbranche. Bij overgang van een accommodatie van de ene naar de andere exploitant, of van een medewerker van het ene naar het andere zwembad, kan de werknemer binnen het zelfde pensioenfonds blijven en hoeft geen waardeoverdracht plaats te vinden.

De kosten per deelnemer zouden bij een samengaan nog verder kunnen zakken. Wel moet rekening gehouden worden met de door de huidige deelnemers opgebouwde reserves.

Er zal een grotere afstand tussen de medewerkers van Sportfondsen en het fonds ontstaan.

De weinig rooskleurige dekkingsgraad van SPR is niet aantrekkelijk.

De regeling kent een veel lager maximum pensioengevend salaris en alleen een vrijwillig te verzekeren nabestaandenpensioen voor deelnemers.

Zolang het fonds dispensatie heeft van SPR is het altijd mogelijk om de dispensatie op te geven en aan te sluiten bij SPR.

3. Het onderbrengen van de aanspraken bij een ander BPF

Deze optie is nog niet onderzocht. Er moet dan een ander fonds zijn dat bereid is om een regeling, gelijkwaardig aan SPR uit te voeren. Voordeel is ook hier de kostenbesparing, nadeel de grotere afstand tussen medewerkers en fonds.

4. Fusie met een ander fonds, of verschillende fondsen aansluiten bij een Algemeen Pensioenfonds (APF)

Het fonds heeft contact gehad met het Achmea APF en onderzocht of een gedeeltelijk herverzekerd fonds zich bij dit APF kan aansluiten. Aanvankelijk bleek dit niet mogelijk, maar recent stelt het APF zich flexibeler op. Wel is gebleken dat het niveau van de uitvoeringskosten niet significant lager is na aansluiting bij een APF. Als in de toekomst mocht blijken dat de kosten per deelnemer aanmerkelijk lager zijn bij een APF vormt dit een aantrekkelijke optie waarbij er via het belanghebbendenorgaan een nauwere band kan blijven bestaan met de deelnemers.

5. De pensioenaanspraken onderbrengen bij een verzekeraar

Deze optie is zowel uit kosten oogpunt als voor wat betreft de kwaliteit van de dienstverlening weinig aantrekkelijk.

6. Het handhaven van de huidige situatie

Nadeel van de huidige situatie zijn de hoge kosten per deelnemer. Het bestuur heeft de kosten zoveel mogelijk beperkt door met aanbestedingsprocedures zo scherp mogelijk in te kopen. Zo zijn sinds 2015 de accountant, de visitatiecommissie, actuariel adviseur en de administrateur nieuw aangesteld en zijn de kosten per deelnemer hierdoor verlaagd.

Conclusie

Het bestuur handhaaft de huidige situatie maar blijft alle alternatieve mogelijkheden onderzoeken om een voor alle betrokkenen zo aantrekkelijk mogelijke oplossing te vinden.

Amsterdam, 15 juni 2018

Stichting Sportfondsen Pensioenfonds

Drs. R.P. van Leeuwen
Voorzitter bestuur

E.J. Tromp
Secretaris bestuur

S.J. Boer
Bestuurslid

E.T.M. Hermsen
Bestuurslid

J.H.R. v.d. Poel
Bestuurslid

J.C. van Egmond
Bestuurslid

STICHTING SPORTFONDSEN PENSIOENFONDS

JAARREKENING 2017

4 JAARREKENING

4.1 **Balans per 31 december 2017** (Na bestemming van het saldo van baten en lasten)

(* € 1.000)	Ref.	31 december 2017	31 december 2016
ACTIVA			
Beleggingen voor risico pensioenfonds	1.		
Aandelen		48.141	34.896
Vastrentende waarden		42.887	36.338
		<u>91.028</u>	<u>71.234</u>
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen	2.	216.661	228.105
Vorderingen en overlopende activa	3.		
Premies		416	414
Verzekeringsmaatschappijen		8.182	8.993
Overige		5	-
		<u>8.603</u>	<u>9.407</u>
Overige activa	4.		
Liquide middelen		454	389
Totaal activa		<u>316.746</u>	<u>309.135</u>

(* € 1.000)	Ref.	31 december 2017	31 december 2016
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	5.		
Algemene reserve		76.220	62.841
Bestemmingsreserve		-	-
		<u>76.220</u>	<u>62.841</u>
Technische voorzieningen	6.		
Voorziening pensioenverplichtingen		240.258	246.019
Overige schulden en overlopende passiva	7.	268	275
Totaal passiva		<u>316.746</u>	<u>309.135</u>

4.2 Staat van baten en lasten over 2017

(* € 1.000)	Ref	2017	2016
BATEN			
Premiebijdragen	8	5.018	4.990
Beleggingsresultaten risico pensioenfonds	9	6.871	3.210
Baten uit herverzekering	10	14.132	20.227
		<u>26.021</u>	<u>28.427</u>
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	11	-6.214	-5.971
Pensioenuitvoeringskosten	12	-680	-715
Mutatie technische voorzieningen	13		
Pensioenopbouw		-6.660	-6.177
Toeslagen		-478	-50
Rentetoevoeging		520	134
Onttrekking pensioenuitkeringen		5.933	5.935
Onttrekking uitvoeringskosten		787	778
Wijziging marktrente		2.956	-19.692
Vervallen driemaandsmiddeling		-	-
Wijziging UFR-methodiek		-	-
Overdracht van rechten		-15	-20
Overige mutaties		2.964	1.304
Vorming kostenvoorziening		51	877
Wijziging grondslagen		<u>-297</u>	<u>-1.145</u>
		5.761	-18.056
Saldo overdracht van rechten	14	6	30
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	15	-11.444	11.892
Overige lasten	16	-71	-18
		<u>-12.642</u>	<u>-12.838</u>
Saldo van baten en lasten		13.379	15.589

4.3 Bestemming van het saldo van baten en lasten

(* € 1.000)	2017	2016
Mutatie reserve technische winstdeling	-	-1.267
Algemene reserve	13.379	16.857
	13.379	15.589

4.4 Kasstroomoverzicht over 2017

(* € 1.000)	2017	2016
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies	5.016	5.444
Ontvangen waardeoverdrachten	18	25
Betaalde pensioenuitkeringen	-6.217	-5.850
Betaalde waardeoverdrachten	-11	5
Ontvangen uitkeringen van herverzekeraars	14.131	20.227
Betaalde premies herverzekering	-64	-3
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-686	-996
Overige	801	-2
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	12.988	18.850
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen en aflossingen van beleggingen	10.600	28.988
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	359	-282
Aankopen beleggingen	-23.517	-47.928
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-365	-316
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	-12.923	-19.538
Mutatie liquide middelen	65	-688
Verloop liquide middelen		
Stand 1 januari	389	1.077
Stand 31 december	454	389
Mutatie liquide middelen	65	-688

4.5 Toelichting behorende tot de jaarrekening 2017

4.5.1 Inleiding

Stichting Sportfondsen Pensioenfonds ('het fonds'), statutair gevestigd te Amsterdam, is opgericht in 1943. De laatste statutenwijziging was op 7 december 2016. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 4141200170.

Het fonds is een ondernemingspensioenfonds en stelt zich ten doel het verlenen van pensioenen aan deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden van de aangesloten ondernemingen en aan hen, die door de arbeid van bedoelde deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden worden of werden onderhouden.

4.5.2 Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ610).

Het bestuur heeft op 18 juni 2018 de jaarrekening opgemaakt.

4.5.3 Toelichtingen

Verzekering

Het pensioenfonds heeft tot 31 december 2014 zijn pensioenregeling verzekerd bij Aegon Levensverzekering N.V. Het verzekeringstechnische risico is ondergebracht in een garantieovereenkomst die is ingegaan op 1 januari 2010 en een looptijd heeft tot 31 december 2014. De verzekeringsmaatschappij garandeert levenslang de op 31 december 2014 gefinancierde pensioenen.

Het pensioenfonds deelde tot 31 december 2014 in de technische resultaten welke de verzekeraar behaalde. Jaarlijks werd het resultaat op sterfte, arbeidsongeschiktheid en mutaties vastgesteld en gereserveerd. Op de einddatum van de overeenkomst heeft het fonds recht op een aandeel van 70% in het gecumuleerde en opgerente technische resultaat. Een eventueel negatief technisch resultaat komt ten laste van de verzekeringsmaatschappij. De resultaten op arbeidsongeschiktheid, inclusief vrijval uitlooprisico, in de jaren 2015 en 2016 worden in de technische winstdeling betrokken. Vanaf 1 januari 2015 is technische winstdeling niet meer van toepassing.

De verzekeraar heeft de tegenover de pensioenverplichtingen aangehouden beleggingen ondergebracht in een gesepareerd beleggingsdepot. Hierdoor ontvangt het pensioenfonds jaarlijks de overrente die met dit gesepareerd beleggingsdepot wordt gerealiseerd. Eventuele negatieve overrente wordt echter niet bij het pensioenfonds in rekening gebracht, maar inclusief 4% intrest, doorgeschoven naar het volgende verslagjaar.

Negatieve overrente

Omdat er sprake is van een garantiecontract, wordt negatieve overrente niet rechtstreeks ten laste van het pensioenfonds gebracht, maar verrekend met mogelijke positieve toekomstige overrentes. Voor de intrestgarantie die met verzekeraar is overeengekomen, is een garantievergoeding verschuldigd.

Ultimo 2017 is geen sprake van een (opgerente) negatieve overrente.

4.5.4 Grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling

Algemeen

Alle bedragen zijn vermeld in duizenden Euro's.

Beleggingen en pensioenverplichtingen worden gewaardeerd op actuele waarde. Overige activa en passiva worden gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij anders vermeld. Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk kunnen worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Door het bestuur gevormde oordelen bij toepassing van de grondslagen die belangrijke gevolgen hebben voor de jaarrekening, en schattingen die een aanmerkelijk risico in zich bergen van materiële aanpassingen in het volgende jaar zijn vermeld in de toelichting.

Schattingswijzigingen

Per 31 december 2017 zijn geen schattingswijzigingen toegepast.

Opname in de balans of staat van baten en lasten

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar Euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

Het fonds heeft ultimo 2017 de volgende beleggingen in vreemde valuta:

(* € 1.000)	Koers per 31 december 2017	2017	2016
GBP	0,8582	4.640	2.758
JPY	135,28	3.794	2.781
USD	1,20046	28.574	22.915
Overig		<u>10.190</u>	<u>7.046</u>
		47.198	35.500

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd op actuele waarde. Participaties in beleggingsinstellingen, die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor dat soort beleggingen.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers.

De actuele waarde, zijnde de intrinsieke waarde, van niet beursgenoteerde aandelen en participaties in beleggingsfondsen is bepaald door de uitgevende instelling.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoersen.

Indien vastrentende waarden of participaties in beleggingsinstellingen niet-beursgenoteerd zijn, vindt waardebepaling plaats op basis van de geschatte toekomstige netto kasstromen (rente en aflossingen) die uit de beleggingen zullen voortvloeien, contant gemaakt tegen de geldende marktrente en rekening houdend met het risicoprofiel (kredietrisico; oninbaarheid) en de looptijd.

Herverzekeringen

Uitgaande herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft.

Vorderingen uit herverzekeringscontracten op risicobasis worden verantwoord op het moment dat de verzekerde gebeurtenis zich voordoet.

Vorderingen uit herverzekeringscontracten die classificeren als garantiecontracten worden gelijkgesteld aan de hiertegenover staande voorziening voor pensioenverplichtingen.

Vorderingen uit hoofde van winstdelingsregelingen in herverzekeringscontracten worden verantwoord op het moment van toekenning door de herverzekeraar.

In de toelichting op de balans dient, indien sprake is van een verzekeringscontract waarvoor een gesepareerd beleggingsdepot wordt aangehouden, het verloop van de

beleggingen zichtbaar te worden gemaakt. Voor de grondslagen van die verloopoverzichten gelden de volgende waarderingsgrondslagen:

Obligaties, hypotheek en aandelen worden gewaardeerd tegen actuele waarde. Voor de participaties in Aegon fondsen betekent dit, dat de intrinsieke waarde per participatie als basis voor de berekening van de actuele waarde wordt gehanteerd.

Derivaten worden gewaardeerd op reële waarde, te weten de relevante marktnoteringen of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen.

Alle resultaten, zowel gerealiseerde als ongerealiseerde, worden onmiddellijk ten gunste respectievelijk ten laste van de staat van baten en lasten gebracht.

Vorderingen en overlopende activa

Voor zover noodzakelijk is een voorziening voor oninbaarheid in mindering gebracht.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening voor pensioenverplichtingen wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (indexatie)toezeggingen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de marktrente.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van de op de balansdatum geldende pensioenreglementen en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of de opgebouwde pensioenaanspraken worden geïndexeerd. Alle per balansdatum bestaande indexatiebesluiten (ook voor indexatiebesluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van premies waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- ✓ Marktrente: gebaseerd op de rentetermijnstructuur zoals maandelijks gepubliceerd door DNB, voor 2017 gemiddeld 1,5%.

- ✓ Volgens de Prognosetafel AG 2016 (zoals gepubliceerd door het AG), startjaar 2017, waarbij rekening is gehouden met ervaringssterfte door het toepassen van correctiefactoren op de sterftekansen die Mercer (Nederland) B.V. heeft vastgesteld voor inkomensklasse “midden”.
- ✓ Gehuwdheidsfrequenties: Zoals gepubliceerd bij de overlevingstafels van het AG over de waarnemingsperiode 1995-2000. Voor het uitruilbare nabestaandenpensioen is de gehuwdheidsfrequentie op pensioenleeftijd 67 gelijk aan 1.
- ✓ Voor partnerpensioen is aangenomen dat de partner 3 jaar jonger is dan de verzekerde man en 3 jaar ouder dan de verzekerde vrouw.
- ✓ De contante waarde van de vrijgestelde toekomstige pensioenopbouw is voor 100% opgenomen in de TV.
- ✓ Kostenopslag ter grootte van 3% van de technische voorziening met betrekking tot de in eigen beheer gehouden verplichtingen en 1,75% van de technische voorziening met betrekking tot het garantiecontract in verband met toekomstige administratie- en excassokosten.

Voorziening voor uitvoeringskosten

De voorziening voor uitvoeringskosten is bestemd voor het geval de aangesloten onderneming op enig moment zou besluiten de pensioenregeling niet langer bij het fonds onder te brengen.

De voorziening bedraagt 100% van de uitvoeringskosten voor de eerste 2 jaren vermeerderd met 50% van de uitvoeringskosten voor de jaren 3 en 4, vermeerderd met een opslag van 1% van de voorziening in eigen beheer, vermeerderd met EUR 350.000 liquidatiekosten.

Voorziening uitlooprisico arbeidsongeschiktheid (VUAO)

Hierin wordt met ingang van 2015 jaarlijks 4% van de verschuldigde premie gereserveerd. In geval van invalideringen wordt bij ingang arbeidsongeschiktheid (normaal gesproken na twee jaar) de contante waarde van de toekomstige pensioenopbouw ten laste van de VUAO gebracht en aan de VPV toegevoegd. Indien de VUAO op enig moment meer bedraagt dan drie keer de jaarreservering, ofwel 12% van de verschuldigde premie van dat jaar, zal het meerdere vrijvallen ten gunste van het resultaat van het fonds. Indien de VUAO minder dan 8% bedraagt zal het tekort ten laste van het resultaat van het fonds worden aangezuiverd.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is conform de directe methode opgesteld. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenuitvoeringsactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

4.5.5 Toelichting op de balansBeleggingen voor risico van het pensioenfonds (1)**Aandelen**

(* € 1.000)	2017	2016
Stand per 1 januari	34.896	23.418
Aankopen	7.570	35.588
Verkopen	-608	-26.494
Herwaardering	6.283	2.384
Stand per 31 december	48.141	34.896

De aandelenbeleggingen kunnen als volgt worden gecategoriseerd:

(* € 1.000)	2017	2016
Beleggingsinstellingen	48.141	34.896
Stand per 31 december	48.141	34.896

Vastrentende waarden

(* € 1.000)	2017	2016
Stand per 1 januari	36.338	25.072
Aankopen	15.948	12.340
Verkopen	-9.993	-2.493
Herwaardering	594	1.419
Stand per 31 december	42.887	36.338

De beleggingen in vastrentende waarden kunnen als volgt worden gecategoriseerd:

(* € 1.000)	2017	2016
Beleggingsinstellingen	42.887	36.338
Stand per 31 december	42.887	36.338

Op basis van het zogenaamde doorkijkprincipe kunnen de beleggingen als volgt worden onderverdeeld:

(* € 1.000)	2017	2016
Vastgoed	1.470	1.091
Aandelen	46.055	33.610
Vastrentende waarden	44.033	37.830
Hedge funds	-	-
Currency overlay	358	137
Overige beleggingen	-1.306	-1.443
Producten voor renteafdekking	418	9
Stand per 31 december	91.028	71.234

Indeling naar waarderingsniveau

Op basis van deze verscheidenheid en gradaties in waarderingsmethoden dienen de beleggingen te worden ingedeeld naar drie verschillende waarderingsniveaus:

Niveau 1: De waarde van de belegging is gebaseerd op direct waarneembare marktnoteringen van identieke beleggingen in een actieve markt;

Niveau 2: Actuele waarde wordt vastgesteld aan de hand van waarderingsmodellen waarin gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata;

Niveau 3: De waarde wordt vastgesteld met waarderingsmodellen waarin geen gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

In de onderstaande tabel is de verdeling naar waarderingsniveau weergegeven:

(* € 1.000)	2017	2016
Niveau 1	-	-
Niveau 2	85.622	71.234
Niveau 3	5.406	-
Stand per 31 december	91.028	71.234

De beleggingsfondsen zijn geclassificeerd als niveau 2 of 3 afhankelijk van de onderliggende beleggingen. Vrijwel alle Aegon beleggingsfondsen kennen een dagelijkse intrinsieke waardebepaling, dagelijkse toe- en uitredingsmomenten en hebben voornamelijk beursgenoteerde stukken in portefeuille. Hierdoor hebben de beleggingsfondsen meer het karakter van een niveau 1 belegging. Doordat de beleggingsfondsen zelf geen beursnotering kennen, worden de Aegon beleggingsfondsen als niveau 2 geclassificeerd. Een uitzondering hierop betreft het AeAM Dutch Mortgage Fund waar voornamelijk level 3 beleggingen in zijn opgenomen.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen (2)

(* € 1.000)	2017	2016
Garantiecontract	216.661	228.105

Het aandeel van herverzekeraar in de technische voorzieningen is contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur van de actuele nominale marktrente per 31 december zoals gepubliceerd door DNB.

Het betreft nominale pensioenen uit het garantiecontract met Aegon. Op basis van de kredietwaardigheid van de verzekeraar is geen afslag voor het kredietrisico opgenomen. De technische winstdeling is per 1 januari 2015 komen te vervallen. Beleggingsresultaten komen, indien positief, ten gunste van het pensioenfonds. Indien deze negatief zijn wordt het negatieve resultaat op de balans van het depot geactiveerd. Toekomstige positieve resultaten worden eerst aangewend om geactiveerde negatieve resultaten te verrekenen.

Bij dit contract is een gesepareerd beleggingsdepot geopend waarin de beleggingsportefeuille de volgende samenstelling en het volgende verloop kent (bedragen op marktwaarde).

Totaal beleggingen gesepareerd beleggingsdepot

(* € 1.000)	2017	2016
Aandelen	51.606	51.232
Vastrentende waarden	76.261	93.068
Derivaten	30.094	22.201
Beleggingsvorderingen	-417	-417
Stand per 31 december	157.544	166.084

In de onderstaande tabel is de verdeling naar waarderingsniveau weergegeven:

(* € 1.000)	2017	2016
Niveau 1	-417	-417
Niveau 2	142.540	147.671
Niveau 3	15.421	18.830
Stand per 31 december	157.544	166.084

De beleggingsfondsen zijn geclassificeerd als niveau 2 of 3 afhankelijk van de onderliggende beleggingen. Vrijwel alle Aegon beleggingsfondsen kennen een dagelijkse intrinsieke waardebepaling, dagelijkse toe- en uittredingsmomenten en hebben voornamelijk beursgenoteerde stukken in portefeuille. Hierdoor hebben de beleggingsfondsen meer het karakter van een niveau 1 belegging. Doordat de beleggingsfondsen zelf geen beursnotering kennen, worden de Aegon beleggingsfondsen als niveau 2 geclassificeerd. Een uitzondering hierop betreft het Aegon Hypothekenfonds,

AeAM Dutch Mortgage Fund of het TKP Real Estate Fund waar voornamelijk level 3 beleggingen in zijn opgenomen.

Aandelen

(* € 1.000)	2017	2016
Stand per 1 januari	51.232	51.443
Aankopen	537	-
Verkopen	-8.341	-4.258
Herwaardering	8.178	4.047
Stand per 31 december	51.606	51.232

De aandelenbeleggingen kunnen als volgt worden gecategoriseerd:

(* € 1.000)	2017	2016
Aandelenbeleggingsfondsen	51.606	51.232
Stand per 31 december	51.606	51.232

Vastrentende waarden en derivaten

(* € 1.000)	2017	2016
Stand per 1 januari	115.269	118.567
Aankopen	46.336	12.594
Verkopen	-52.438	-23.386
Herwaardering	-2.812	7.494
Stand per 31 december	106.355	115.269

De vastrentende waarden kunnen als volgt worden gecategoriseerd:

(* € 1.000)	2017	2016
Credit Funds	16.487	20.267
Hypotheekfondsen	15.422	18.830
Obligatiebeleggingsfondsen	44.352	53.971
Stand per 31 december	76.261	93.068

De derivaten kunnen als volgt worden gecategoriseerd:

(* € 1.000)	2017	2016
Rentederivaten	30.094	22.201
Stand per 31 december	30.094	22.201

De beleggingsvorderingen kunnen als volgt worden gecategoriseerd:

(* € 1.000)	2017	2016
Liquide middelen (t.a.v. beleggingen)	-417	-417
Stand per 31 december	-417	-417

Ten aanzien van het verzekeringscontract gelden de volgende bepalingen na de contractbeëindiging:

De lopende verzekeringen zijn premievrij gemaakt, waarbij de uitkeringsgarantie voor de volle duur van de verzekeringen blijft gelden. De voor deze garantie verschuldigde vergoeding zal ten laste van de overrente worden gebracht; indien de overrente in enig jaar niet toereikend is om de garantievergoeding te financieren, zullen deze niet in rekening worden gebracht, maar worden behandeld als negatieve overrente en worden verrekend met toekomstige positieve overrente.

Het systeem van technische winstdeling is per 1 januari 2015 komen te vervallen.

Vorderingen en overlopende activa (3)

(* € 1.000)	2017	2016
Premies	416	414
Vordering AEGON	-28	88
Overrente AEGON	8.210	7.580
Te vorderen technisch resultaat AEGON	-	1.325
Overige	5	-
Stand per 31 december	8.603	9.407

Alle overige vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar. Op de te vorderen premies is geen voorziening voor oninbaarheid in mindering gebracht.

Het te vorderen technisch resultaat betreft de winstdelingsperiode 2010 tot en met 2014.

Overige activa (4)

(* € 1.000)	2017	2016
Liquide middelen	454	389

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen, die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn.

Stichtingskapitaal en reserves (5)**Algemene reserve**

(* € 1.000)	2017	2016
Stand per 1 januari	62.841	45.984
Resultaat boekjaar	13.379	16.857
Stand per 31 december	76.220	62.841

Bestemmingsreserve

(* € 1.000)	2017	2016
Stand per 1 januari	-	1.267
Resultaat boekjaar	-	-1.267
Stand per 31 december	-	-

In verband met de afwikkeling van het technisch resultaat is de bestemmingsreserve in 2016 bij de algemene reserve geteld.

Solvabiliteit

(* € 1.000)	2017	2016
Minimaal vereist eigen vermogen	8.792	8.941
Vereist eigen vermogen	5.639	5.806

Voor de berekening van het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van een standaard model.

De dekkingsgraad is ultimo jaar als volgt:

	2017	2016
Nominale dekkingsgraad	131,7%	125,5%
Reële dekkingsgraad	103,2%	98,3%
Beleidsdekkingsgraad	127,6%	121,3%

De dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

(* € 1.000)	Vermogen	Technische Voorzieningen	Dekkingsgraad
Stand per 1 januari	308.860	246.019	125,5%
Toename of afname	7.618	-5.761	
Stand per 31 december	316.478	240.258	131,7%

Technische voorzieningen (6)

(* € 1.000)	2017	2016
Eigen beheer	23.597	17.914
Herverzekeringsdeel	216.661	228.105
Stand per 31 december	240.258	246.019

Het mutatieoverzicht voor de technische voorzieningen uit hoofde van de in eigen beheer gehouden verplichtingen is als volgt:

(* € 1.000)	2017	2016
Stand per 1 januari	17.914	11.750
Pensioenopbouw	6.660	6.177
Indexering en overige toeslagen	478	50
Rentetoevoeging	-39	-6
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-684	-675
Wijziging marktrente	-303	1.682
Saldo van inkomende en uitgaande waardeoverdrachten	15	20
Mutaties (*)	-393	224
Vorming kostenvoorziening	-51	-877
Wijziging actuariële grondslagen	-	-431
Stand per 31 december	23.597	17.914

(*) Dit betreft mutaties in de technische voorzieningen met betrekking tot sterfte, arbeidsongeschiktheid en overige mutaties, waaronder een correctie op de beginstand.

Het mutatieoverzicht voor de voorziening voor pensioenverplichtingen uit hoofde van het garantiecontract is als volgt:

(* € 1.000)	2017	2016
Stand per 1 januari	228.105	216.214
Rentetoevoeging	-481	-128
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-5.894	-5.936
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-103	-103
Wijziging marktrente	-2.653	18.010
Mutaties	-2.610	-1.528
Wijziging actuariële grondslagen	297	1.576
Stand per 31 december	216.661	228.105

Voor een toelichting op de verschillende posten wordt verwezen naar de toelichting op de verschillende posten uit de staat van baten en lasten.

De voorziening voor pensioenverplichtingen is naar categorieën van deelnemers als volgt samengesteld:

(* € 1.000)	2017	2016
Actieve en arbeidsongeschikte deelnemers	79.661	82.439
Pensioengerechtigden	97.833	102.177
Gewezen deelnemers	59.595	58.373
Kostenvoorziening	2.594	2.645
VUAO premie	575	385
Stand per 31 december	240.258	246.019

De methode voor de berekening van de pensioenverplichtingen is zodanig toegepast dat er geen sprake is van een financieringsachterstand.

Naar hun aard hebben de technische voorzieningen in het algemeen een langlopend karakter.

Korte beschrijving van de pensioenregeling

De hoofdpensioenregeling kan worden gekenmerkt als een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling met een pensioenleeftijd van 67 jaar. Jaarlijks wordt een aanspraak op ouderdomspensioen opgebouwd van 1,788% van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. De pensioengrondslag is gelijk aan 12 maandsalarissen plus vakantietoeslag, de dertiende maand en het salaris over de meeruren onder aftrek van een franchise. De franchise wordt jaarlijks vastgesteld. Tevens bestaat er recht op nabestaanden- en wezenpensioen. Het nabestaandenpensioen is op risicobasis verzekerd en bedraagt 70% van het te bereiken ouderdomspensioen. Het wezenpensioen bedraagt 14% van het te bereiken ouderdomspensioen. Deelname aan de regeling is mogelijk voor alle werknemers met een arbeidsovereenkomst. Jaarlijks beslist het bestuur van het fonds de mate waarin de opgebouwde aanspraken worden geïndexeerd. Overeenkomstig artikel 10 van de Pensioenwet kwalificeert de pensioenregeling als een uitkeringsovereenkomst.

Toeslagverlening

Per 1 januari 2015 zijn de rechten van de actieven en inactieven verhoogd met 2,0% als voorschot op toekomstige toeslagen. Per 1 januari 2016 zijn de rechten van actieven en inactieven verhoogd met respectievelijk 1,05% en 0,26%. Per 1 januari 2017 zijn de rechten van actieven en inactieven verhoogd met respectievelijk 1,43% en 0,24%. Deze toeslagen zijn (voor zover van toepassing) verrekend met het voorschot van 2015 voor zover het de opbouw t/m 2014 betreft.

Het pensioenfonds heeft geen uitgewerkt plan om de pensioenen jaarlijks te verhogen.

Overige schulden en overlopende passiva (7)

(* € 1.000)	2017	2016
Accountantskosten	85	30
Actuariskosten	25	65
Advieskosten	11	-
Loonheffing	119	120
Vermogensbeheer	18	42
Dienstverlening Sportfondsen Nederland B.V.	-	2
Overige schulden	10	16
Stand per 31 december	268	275

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

4.5.6 **Risicobeheer en derivaten**

Solvabiliteitsrisico

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen.

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op de opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

De dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

(* € 1.000)	Vermogen	T. Voorziening	Dekkings- graad
Stand per 1 januari	308.860	246.019	125,5%
Toename of afname	7.618	-5.761	
Stand per 31 december	316.478	240.258	131,7%

Het overschot op nFTK-grondslagen is als volgt:

(* € 1.000)	2017		2016
Voorziening pensioenverplichtingen	240.258	(a)	246.019
Buffers:			
S1 Renterisico	1.725		526
S2 Risico zakelijke waarden	4.115		2.789
S3 Valutarisico	505		315
S4 Grondstoffenrisico	-		-
S5 Kredietrisico	698		559
S6 Verzekeringstechnisch risico	1.276		995
S10 Actief beheer risico	-		-
Overig risico: 1% over TV garantiecontract	-		2.281
Correlatie-effect	-2.680		-1.659
Totaal S (vereiste buffers)	5.639	(b)	5.806
Vereist vermogen	245.897	(a+b)	251.825
Aanwezig vermogen	316.478		308.860
Overschot	70.581		57.035

Bij de berekening van de buffers past het pensioenfonds de standaardmethode toe.

Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- ✓ Beleggingsbeleid;
- ✓ Premiebeleid;
- ✓ Herverzekeringsbeleid;
- ✓ Toeslagbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in periodiek door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid.

De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings)risico's.

Marktrisico

Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en omvat het prijs(koers)risico, valutarisico en het renterisico. De strategie van het fonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op regelmatige basis beheerst door het bestuur in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overall-marktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

Prijsrisico

Prijsrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico kan worden gemitigeerd door diversificatie. In aanvulling hierop kan het prijsrisico worden gehedged door het gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

Valutarisico

Het totaalbedrag dat niet in euro's is belegd bedraagt ultimo 2017 circa € 47.198. Besloten is om overwegend te beleggen in Euro gerelateerde beleggingen of beleggingsfondsen, waarin het valutarisico is afgedekt. Indien in de beleggingsfondsen toch valutarisico aanwezig is, dan wordt de exposure naar US dollars, Britse ponden en Japanse yen afgedekt.

De beleggingen in vreemde valuta kunnen per categorie als volgt worden gespecificeerd:

(* € 1.000)	2017	2016
GBP	4.640	2.758
JPY	3.794	2.781
USD	28.574	22.915
Overig	10.190	7.046
	47.198	35.500

Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de portefeuille vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen veranderen als gevolg van ongunstige veranderingen in de marktrente.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

	2017	2016
Duration vastrentende waarden	6,4	5,6
Duration pensioenverplichtingen eigen beheer	25,9	26,0
Duration pensioenverplichtingen garantiecontract	16,7	17,2
Duration totale pensioenverplichtingen	17,4	17,7

In beginsel hebben de verplichtingen van het pensioenfonds, vanwege de lange looptijden hiervan, een hogere rentegevoeligheid dan de obligaties in de beleggingsportefeuille. Een daling van de rente leidt dan tot een stijging van de verplichtingen, die slechts gedeeltelijk wordt goedgehaakt door een stijging van de waarde van de obligatieportefeuille. Om dit risico te beheersen worden de beleggingen normaliter zo goed mogelijk afgestemd op de rentegevoeligheid van de verplichtingen.

Vanwege de nog beperkte aanwezigheid van verplichtingen in het depot (verplichtingen betreft slechts opbouw vanaf 1 januari 2015) is dit risico echter beperkt bij het pensioenfonds. Het renterisico voor de verplichtingen die zijn opgebouwd tot en met 2014 ligt bij Aegon Levensverzekering N.V.

Het renterisico wordt als dat nodig is beperkt door toevoeging van het AEAM Strategic Liability Matching-fund (SLM) aan de beleggingsportefeuille.

Het strategische renteafdeckingspercentage van het fonds is bepaald op 70%, maar deze geldt slechts bij een 30-jaars euro swaprente > 3%.

Het fonds heeft het volgende dynamische renteafdeckingsbeleid bepaald:

Rente (euro swaprente 30-jaars)	Streefpercentage renteafdekking (op basis van waarde verplichtingen op basis van marktrente)	Toegestane bandbreedte fonds
> 3,0%	70%	60% - 80%
2,0% - 3,0%	60%	50% - 70%
1,0% - 2,0%	50%	40% - 60%
< 1,0%	40%	30% - 50%

Kredietrisico

Het kredietrisico, dat wordt gelopen met betrekking tot de financiële instrumenten, bestaat uit het mogelijke verlies dat zal ontstaan wanneer de tegenpartij in gebreke blijft haar contractuele verplichtingen na te komen. Dit risico wordt in beginsel beperkt door gebruik te maken van kredietlimieten per bedrijfstak en per tegenpartij.

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven:

(* € 1.000)	2017	2016
AAA	10.239	10.551
AA	12.624	9.475
A	7.208	4.758
BBB	8.721	7.859
Lager dan BBB	3.603	2.997
Geen rating en cash	1.880	1.387
	44.275	37.027

Als gevolg van een herziening van het Besluit Financieel Toetsingskader pensioenfondsen (Besluit FTK) op 1 februari 2011, is het pensioenfondsen toegestaan het kredietrisico buiten beschouwing te laten bij de berekening van het Vereist Eigen Vermogen en de waardering van de vordering op de verzekeraar op marktwaarde. Het bestuur heeft gezien de solvabiliteit van Aegon Levensverzekering N.V. besloten om geen kredietafslag te bepalen op de vordering op de verzekeraar ultimo boekjaar.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er moet eveneens rekening worden gehouden met de bijstortingen en afoming bij participaties in het SLM-fonds, de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies.

Inzake het liquiditeitsrisico kan het volgende worden gemeld:

- ✓ De eerste jaren zullen de inkomende premies het niveau van de uitkeringen overtreffen;
- ✓ Ultimo 2017 zijn er voldoende beleggingen, die onmiddellijk zonder waardeverlies te gelde kunnen worden gemaakt om eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren;
- ✓ Ultimo 2017 is het aantal participaties in het SLM-fonds zeer beperkt, waardoor de effecten van rentewijziging op bijstortingsverplichting of afoming nog zeer beperkt zijn.

Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's)

De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden en arbeidsongeschiktheid.

Het langlevensrisico is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting.

Door toepassing van AG-prognosetafel 2016 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Het overlijdensrisico betekent dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het fonds nog geen voldoende voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit ("schadereserve"). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

Het fonds heeft het arbeidsongeschiktheids- en overlijdensrisico op risicobasis middels een stop-loss verzekering herverzekerd bij een externe, onder toezicht van DNB staande verzekeringsmaatschappij (SRLEV N.V.). De herverzekeringsovereenkomst is aangegaan voor een periode van 5 jaar en loopt tot 31 december 2019.

Fondsspecifieke toevoeging op het standaardmodel

Het Vereist Eigen Vermogen wordt bepaald over de beleggingen voor risico van het pensioenfonds en uitgedrukt in een percentage over de totale technische voorziening, dus inclusief de voorziening garantiecontract.

Toeslagrisico (actuariële risico's)

Het pensioenfonds heeft in de fondsdocumenten het volgende opgenomen over toeslagen:

Op de pensioenaanspraken van actieve en gewezen deelnemers en de pensioenrechten van pensioengerechtigden (ingegane pensioenen) wordt jaarlijks toeslag verleend van maximaal de procentuele stijging van de "consumenten prijsindex alle huishoudens".

Het bestuur beslist jaarlijks in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken worden aangepast. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen reserve gevormd en wordt geen premie betaald. De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendement gefinancierd. Hierbij wordt de te verlenen toeslag gemaximeerd op het percentage dat volgt uit de in het financieel toetsingskader vastgelegde berekeningsmethodiek.

Concentratierisico

Concentratierisico is het risico dat als gevolg van ontoereikende diversificatie binnen de portefeuille een bepaalde ontwikkeling of gebeurtenis een bovengemiddeld effect heeft op de waarde van de portefeuille.

De beleggingsportefeuille van het fonds is zodanig samengesteld dat:

- ✓ er wordt belegd in verschillende asset-categorieën;
- ✓ er wordt binnen aandelen belegd in verschillende regio's, sectoren en ondernemingen;
- ✓ er wordt binnen vastrentende waarden belegd in verschillende soorten landen, sectoren en specifieke debiteuren.

Het bovenstaande is erop gericht om concentratierisico zo veel mogelijk uit te sluiten. Verder beleggen de genoemde beleggingsfondsen waarin wordt belegd in een groot aantal verschillende debiteuren/namen. Hierdoor is het belang van het fonds in een

individuele debiteur zeer gering. Uitzondering hierop is het grote belang per land in Euro Core staatsobligaties. Het fonds kent een zeer grote allocatie naar Nederlandse en Duitse staat. Het bestuur is hiervan op de hoogte en heeft bewust gekozen voor een dergelijke concentratie, omdat het de meest veilige staatsobligaties (AAA) betreft in Euro.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het bestuur.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

Financiële instrumenten

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt tevens gebruik gemaakt van financiële derivaten. Als hoofdregel geldt, dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het algemene beleggingsbeleid. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden.

Het fonds gebruikt derivaten hoofdzakelijk om de hiervoor vermelde vormen van marktrisico zo veel mogelijk af te dekken. Een van de belangrijkste risico's bij derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met te goeder naam en faam bekend staande partijen. Bovendien geldt dat zoveel mogelijk wordt gewerkt met onderpand en sedert de invoering van de EMIR wetgeving sprake is van central clearing.

4.5.7 Niet in balans opgenomen vorderingen en verplichtingen

Het fonds heeft voor het vermogensbeheer een vermogensbeheerovereenkomst met Aegon Investment Management B.V. afgesloten. De overeenkomst is op 1 maart 2015 in werking getreden en is voor onbepaalde tijd afgesloten. De vermogensbeheerkosten in 2017 bedragen € 1.060.000 per jaar.

Het fonds heeft voor de financiële en pensioenadministratie een uitbestedingsovereenkomst met Appel Pensioenuitvoering B.V. afgesloten. De overeenkomst is op 1 januari 2015 ingegaan voor een termijn van vijf jaar. De kosten in 2017 hiervoor bedragen € 251.000 per jaar.

Het fonds heeft bij SRLEV N.V. een herverzekeringsovereenkomst afgesloten. De gedeeltelijk herverzekerde risico's zijn de risico's van overlijden met betrekking tot het nabestaandenpensioen en de risico's van arbeidsongeschiktheid met betrekking tot de premievrijstelling. Met de herverzekeraar is een stop loss contract overeengekomen. Dit contract is aangegaan voor de periode van 1 januari 2015 tot en met 31 december 2019. De herverzekeringskosten in 2017 bedragen € 29.000 per jaar.

4.5.8 Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Het fonds, de sponsor, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders zijn verbonden partijen.

Transacties met bestuurders

De bestuurders worden beloond volgens de richtlijnen van de SER. Het beloningsbeleid is van toepassing op de bestuursleden en leden van het verantwoordingsorgaan. De door de werkgever benoemde bestuursleden ontvangen geen beloning, behalve de voorzitter waarvoor een aparte regeling is afgesproken.

Er zijn geen leningen verstrekt aan bestuurders noch is er sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders.

Overige transacties met verbonden partijen

Inzake de uitvoeringsovereenkomst tussen fonds en werkgever met betrekking tot de financiering van de aanspraken en de uitvoering van de regeling is het volgende relevant:

- ✓ De werkgever is verplicht deelnemers bij het fonds aan te melden en bij uitdiensttreding af te melden en de voor uitvoering benodigde gegevens en mutaties in deze gegevens aan het fonds te leveren.
- ✓ De werkgever verzoekt aan de aspirant deelnemer de hiervoor genoemde gegevens bij het fonds in te leveren. Mutaties in het deelnemersbestand worden door de werkgever periodiek aan het fonds doorgegeven.
- ✓ De werkgever informeert het fonds binnen 10 dagen over een wijziging van de pensioenovereenkomst. De informatie dient schriftelijk te worden verstrekt en een volledige opsomming te bevatten van de overeengekomen wijzigingen.

4.5.9 Toelichting op de staat van baten en lastenPremiebijdragen van werkgever en werknemers (8)

(* € 1.000)	2017	2016
Werkgever	2.533	2.511
Werknemers	2.485	2.439
Intrest voorgaand jaar	-	40
	5.018	4.990

De totale bijdrage van werkgever en werknemers bedraagt 22,0% (2016: 22,0%) van de som van de pensioengrondslagen.

Kostendeekkende premie

(* € 1.000)	
Zuiver kostendeekkende premie	8.005
Gedempte kostendeekkende premie	4.672
Ontvangen (feitelijke) pensioenpremie	5.018

Samenstelling zuiver kostendeekkende premie:

(* € 1.000)	
1. Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar in verband met de aangroei van pensioenverplichtingen	6.024
2. Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen	1.301
3a. Opslag voor uitvoeringskosten in boekjaar	680
3b. Verlies op uitvoeringskosten	-
4. Actuarieel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	-
5. Kostendeekkende premie = 1 + 2 + 3 + 4	8.005

Gedempte kostendeekkende premie:

(* € 1.000)	
1. Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar in verband met de aangroei van pensioenverplichtingen	2.382
2. Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	514
3a. Opslag voor uitvoeringskosten in boekjaar	680
3b. Verlies op uitvoeringskosten	-
4. Actuarieel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	1.096
5. Gedempte kostendeekkende premie = 1 + 2 + 3 + 4	4.672

Beleggingsresultaten risico pensioenfonds (9)

(* € 1.000)	2017	2016
Herwaarderingsresultaten aandelen	6.284	2.384
Herwaarderingsresultaten vastrentende waarden	594	1.419
Intrest	358	-281
Rendement AEGON	-	4
Kosten toegerekend aan beleggingen	-365	-316
	6.871	3.210

Baten uit herverzekering (10)

(* € 1.000)	2017	2016
Uitkering uit hoofde van herverzekering:		
Ouderdomspensioen	4.770	4.686
Prepensioen	321	360
Partnerpensioen	855	836
Wezenpensioen	6	-
Afkopen	68	65
Uit te keren overrente AEGON	8.211	7.580
Uitkering technische winstdeling AEGON	-197	57
Uitkeringen nog te ontvangen	98	-
Overwaardering vastrentende beleggingen	-	6.643
	14.132	20.227

De post uit te keren overrente AEGON is als volgt samengesteld:

(* € 1.000)	2017	2016
Overrente	8.360	7.786
Beheerkosten (inclusief omvangskorting)	76	40
Garantiekosten	-225	-246
	8.211	7.580

Pensioenuitkeringen (11)

(* € 1.000)	2017	2016
Ouderdomspensioen	5.200	5.042
Partnerpensioen	886	847
Wezenpensioen en afkopen	128	82
	6.214	5.971

Pensioenuitvoeringskosten (12)

(* € 1.000)	2017	2016
Kosten dienstverlening Sportfondsen Nederland ¹¹	152	148
Accountantskosten	54	23
Actuaris- en advieskosten	116	184
Administratiekosten	251	247
Bestuurskosten	26	25
Juridische kosten	19	32
Kosten toezichthouders	14	14
Visitatiekosten	8	8
Overige kosten	40	34
	680	715

Honoraria accountant (Mazars Accountants N.V.)

(* € 1.000)	2017	2016
Controle van de jaarrekening	32	23
Andere niet controle diensten	-	-
	32	23

Aantal personeelsleden

Bij het fonds zijn geen werknemers in dienst.

¹¹ In 2016 is in deze post een BTW teruggave van 49 uit 2014 verwerkt.

Bezoldiging bestuurders

De bestuurders worden beloond volgens de richtlijnen van de SER. Het beloningsbeleid is van toepassing op de bestuursleden en leden van het verantwoordingsorgaan. De door de werkgever benoemde bestuursleden ontvangen geen beloning, behalve de voorzitter waarvoor een aparte regeling is afgesproken.

Wijziging markttrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging markttrente.

Wijziging overige actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële geschiktheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens en arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor de gehele bevolking en voor de populatie van het fonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het fonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds (13)

(* € 1.000)	2017	2016
Toename		
- Benodigde interest	-520	-134
- Benodigd voor pensioenopbouw	6.660	6.177
- Indexering en overige toeslagen	478	50
- Inkomende waardeoverdrachten	15	20
Afname		
- Onttrekking uitvoeringskosten	-787	-778
- Uitgaande waardeoverdrachten/afkopen	-	-
- Uitkeringen	-5.933	-5.935
Wijziging		
- Wijziging marktrente	-2.956	19.692
- Vervallen driemaandsmiddeling	-	-
- Wijziging UFR-methodiek	-	-
- Overige mutaties	-2.964	-1.304
- Vorming kostenvoorziening	-51	-877
- Wijziging actuariële grondslagen	297	1.145
	-5.761	18.056
- Mutatie TV herverzekering	-	-
	-5.761	18.056

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaanden pensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen zijn opgerent tegen de rentetermijnstructuur van de actuele marktrente per 31 december zoals gepubliceerd door DNB. De rentetoevoeging in 2017 was negatief als gevolg van de (net als in 2016) negatieve 1-jaarsrente uit de rentetermijnstructuur (2017: -0,217%, 2016: -0,006%).

De Technische Voorzieningen per 31 december 2017 zijn opgerent tegen een gemiddelde rente van 1,5% (2016: 1,3%). De Technische Voorzieningen Eigen beheer kennen een langere looptijd (duration) waardoor de gemiddelde rente hoger ligt (2017: 1,7%, 2016: 1,5%).

Onttrekking uitvoeringskosten

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariael berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de kosten van de verslagperiode.

Saldo overdracht van rechten (14)

(* € 1.000)	2017	2016
Inkomende waardeoverdrachten	17	25
Uitgaande waardeoverdrachten	-11	5
	<u>6</u>	<u>30</u>

Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen (15)

(* € 1.000)	2017	2016
Toename		
- Benodigde interest	-481	-128
Afname		
- Onttrekking uitvoeringskosten	-103	-103
- Uitkeringen	-5.894	-5.935
Wijziging		
- Wijziging marktrente	-2.653	18.010
- Overige mutaties	-2.610	-1.528
- Wijziging actuariële grondslagen	297	1.576
	<u>-11.444</u>	<u>11.892</u>

Overige lasten (16)

(* € 1.000)	2017	2016
Herverzekeringspremies en koopsommen	64	3
Diverse lasten	7	15
	<u>71</u>	<u>18</u>

4.5.10 Belastingen

De activiteiten van het fonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

4.5.11 Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. De bestemming is nader uitgewerkt in de ABTN. Het voorstel is opgenomen in hoofdstuk 4.3.

4.5.12 Verwachte wijzigingen in het komend jaar

In het verslagjaar 2018 wordt de pensioenrichtleeftijd verhoogd naar 68 en worden het fiscaal maximale pensioengevende salaris en de franchise gewijzigd. Deze wijzigingen hebben geen gevolgen voor de cijfers 2017.

4.5.13 Gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn geen gebeurtenissen na balansdatum.

5 OVERIGE GEGEVENS

5.1 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Sportfondsen Pensioenfonds te Amsterdam is aan Milliman Pensioenen v.o.f. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2017.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Sportfondsen Pensioenfonds, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Dit geldt tevens voor andere actuarissen en deskundigen die werkzaam zijn bij Milliman Pensioenen v.o.f.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op 1% van de voorziening einde 2017. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven 90.000 euro te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum ten minste gelijk aan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Sportfondsen Pensioenfonds is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie van Stichting Sportfondsen Pensioenfonds is naar mijn mening voldoende.

Daarbij is in aanmerking genomen dat de mogelijkheden tot het realiseren van de beoogde toeslagen toereikend zijn.

Amsterdam, 15 juni 2018

Ir. P.M. Wouda AAG

verbonden aan Milliman Pensioenen v.o.f.

5.2 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan het bestuur van
Stichting Sportfondsen Pensioenfonds

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN JAARREKENING 2017

ONS OORDEEL

Wij hebben de jaarrekening 2017 van Stichting Sportfondsen Pensioenfonds (hierna ook: “het pensioenfonds”) te Amsterdam gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Sportfondsen Pensioenfonds op 31 december 2017 en van de staat van baten en lasten over 2017 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2017;
2. de staat van baten en lasten over 2017; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

DE BASIS VOOR ONS OORDEEL

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Sportfondsen Pensioenfonds zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

MATERIALITEIT

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op € 3.160.000. De materialiteit is vastgesteld op basis van een percentage van 1,0% van de som van het stichtingskapitaal, de reserves en technische voorzieningen. Wij hebben voor deze grondslag gekozen gelet op het feit deze bepalend is bij de berekening van de (beleids-)dekkingsgraad. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn. Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 152.000 rapporteren, alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

DE KERNPUNTEN VAN ONZE CONTROLE

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Beschrijving kernpunt	Samenvatting uitgevoerde werkzaamheden
Waardering van beleggingen De beleggingen zijn een significante post op de balans van het pensioenfonds en bestaan uitsluitend uit beleggingen in niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen. In de toelichting op de balans per 31 december 2017 heeft het pensioenfonds de gehanteerde waarderingsmethoden en belangrijke veronderstellingen voor waardering van de beleggingen uiteengezet. De beoordeling van de reële waarde van deze beleggingen is significant voor onze controle.	Onze controlewerkzaamheden omvatten onder andere het: • beoordelen van de monitoring door het bestuur van de uitvoering van het beleggingsbeleid door de vermogensbeheerder; • beoordelen van de waarderingsgrondslagen en de bij de toepassing daarvan gemaakte aannames en schattingen; • beoordelen van de juiste waardering van de beleggingen door deze te valideren met behulp van de jaarrekeningen van de niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen, welke voorzien zijn van een controleverklaring van een onafhankelijke accountant; • vaststellen dat de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen in overeenstemming met de verslaggevingsregels in de jaarrekening zijn opgenomen.
Waardering van de technische voorzieningen De technische voorzieningen, waaronder de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds, zijn gevormd ter dekking van de belangrijkste verplichtingen van het pensioenfonds. In de toelichting op de jaarrekening geeft het pensioenfonds de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer.	Bij de controle van de adequate waardering, waaronder de toereikendheid van deze voorziening, hebben wij gebruik gemaakt van de uitkomsten van de werkzaamheden van de certificerend actuaire. Om dit te kunnen doen hebben wij onder andere instructies gegeven aan de certificerend actuaire en zijn de bevindingen en het certificeringsrapport door ons met hem besproken. Door ons is tevens nagegaan of: • de administratieve basisgegevens van deelnemers, slapers en pensioengerechtigden, die door de certificerend actuaire worden gehanteerd bij het certificeren van de actuariële berekening van de technische voorziening voor pensioenverplichtingen, in alle van materieel van belang zijnde aspecten juist, volledig en in overeenstemming met de pensioenregelingen door de uitvoeringsorganisatie zijn opgesteld; • de toegepaste methodiek ter bepaling van de voorziening aanvaardbaar is, gegeven de karakteristieken van de verzekerde risico's; • de door het bestuur gebruikte aannames en schattingen in overeenstemming zijn met de gekozen actuariële grondslagen, voldoende zijn onderbouwd en juist zijn toegepast; • de interne beheersing met betrekking tot de volledigheid van de aangesloten werkgevers en deelnemers is geborgd; • de interne beheersing met betrekking tot mutatieverwerking in de pensioenadministratie is geborgd.

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN ANDERE INFORMATIE

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit het bestuursverslag en de overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

BESCHRIJVING VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN INZAKE DE JAARREKENING

VERANTWOORDELIJKHEDEN VAN HET BESTUUR INZAKE DE JAARREKENING

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW). In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of het pensioenfonds in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemde verslaggevingsstelsels moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om het pensioenfonds te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

ONZE VERANTWOORDELIJKHEDEN VOOR DE CONTROLE VAN DE JAARREKENING

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze

controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;

- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Rotterdam, 15 juni 2018

MAZARS ACCOUNTANTS N.V.

J.C. van Oldenbeek MSc RA